

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

20 april 1966

51e jaargang, no. 2538

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Joegoslavische zorgen 419

Prof. Dr. J. A. Geertman:

De Economenconferentie
1966 420

Drs. K. J. Mulder:

De economische beoordeling
van investeringsprojecten ... 424

Drs. W. J. Bruyn:

De grenzen van de door-
schuiving; een schatting voor
Amsterdam 426

Dr. A. D. Bonnet:

Reclame: taak en mogelijk-
heid 430

Ingezonden stuk:

P. T. Poharnok: Sinaasappe-
len in de E.E.G.-marktorde-
ning voor groenten en fruit,
met een naschrift van *Drs.*
H. Kraaijeveld 432

Europa-bladwijzer No. 37 ... 433

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt ... 437

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Joegoslavische zorgen

HET afgelopen jaar is voor de Joegoslavische economie rijk geweest aan belangrijke gebeurtenissen. Devaluatie, herziening van de prijsstructuur, verlaging van de douanerechten, toenadering tot E.V.A. en G.A.T.T., om er maar enkele te noemen, hebben — terecht — nogal de aandacht getrokken.

Alhoewel planning in Joegoslavië evenals in de andere communistische landen plaatsvindt binnen het institutionele kader van publieke eigendom der produktiefactoren, geeft zij slechts de belangrijkste doeleinden weer in geaggregeerde termen. Deze doeleinden zijn gericht op het verschaffen van de meest geschikte voorwaarden ten einde een snelle en gestadige groei te verwezenlijken alsmede die structurele veranderingen te bewerkstelligen, welke de efficiëntie van de economie als geheel moeten verbeteren. Twee eigenschappen zijn het die het huidige Joegoslavische systeem onderscheiden van de overige centraal geleide stelsels: 1. de ondernemingen zijn tamelijk autonoom; 2. het is het marktmechanisme, hetwelk door middel van concurrentie en consumentenvoorkeuren zowel volume, assortiment en kwaliteit van de produktie als het niveau van kosten en prijzen bepaalt, zij het dan met uitzondering van enige basisindustrieën, waarvoor rigoureuze prijsvoorschriften gelden. De groeiende autonomie der ondernemingen sedert 1952 gaat logisch gepaard met vèrgaande decentralisatie en delegatie van verantwoordelijkheden. Dit moge blijken uit tabel 1 (op blz. 420); hierin kan worden afgelezen in hoeverre de distributie der investeringsgelden is gedecentraliseerd. De eigen financiering der ondernemingen is in 1963 gestegen tot 35 pCt.; ten gevolge van de na dat tijdstip plaatsgevonden fiscale veranderingen is dit percentage nu naar alle waarschijnlijkheid boven de 50 gekomen.

Hoewel de resultaten van de Joegoslavische economie niet onaanzienlijk zijn — in de periode 1952-1961 steeg het reëel nationaal inkomen gemiddeld met ca. 9 pCt. per jaar — is het tot 1965 niet gelukt de markt en de waarde van de valuta enigszins te stabiliseren. De in 1962 beteugelde inflatoire druk kwam in 1964 weer vrij toen de Nationale Bank, ten einde de groei te stimuleren, een zeer ruime kredietpolitiek ging voeren. Het totaal van consumptieve en investeringsvraag overtrof verre de beschikbare middelen en leidde tot belangrijke prijsstijgingen (zie tabel 2 op blz. 420) en een toenemend tekort op de handelsbalans: in 1964 steeg de export t.o.v. 1963 met 13 pCt. en kwam op 268 mrd. dinar; de invoer steeg met 25 pCt. tot 396 mrd. dinar. Om een stabilisatie van de economische ontwikkeling te bewerkstelligen werd voor 1965 o.a. de groei van de industriële produktie lager vastgesteld (11 pCt.) dan de in 1964 verwezenlijkte (16 pCt.); ook de investeringsuitgaven zouden geringer moeten zijn dan in het voorafgaande jaar. In het eerste kwartaal van 1965 lagen deze laatste uitgaven echter liefst 27 pCt. boven die in de overeenkomstige periode van 1964. Op 25 maart 1965 kondigde de regering een prijsstop af voor industriële produkten, mede bedoeld als middel om verdere loonsverhogingen — in het eerste kwartaal van 1965 lagen de totale persoonlijke inkomens 42 pCt. hoger dan in het corresponderende tijdvak van 1964 — af te remmen.

Op 26 juli 1965 ten slotte zijn er nogal forse maatregelen genomen om de economie gezonder te maken. Wij noemen als belangrijkste de devaluatie van de dinar (van \$ 1 = 750 dinar tot \$ 1 = 1.250 dinar), een verlaging van het gemiddelde douanetarief van 23,29 pCt. tot 10,75 pCt., een verhoging van het prijspeil en een herziening van de prijsstructuur. Alle maatregelen kunnen onder één noemer worden gebracht: de Joegoslavische industriële produktie moet meer „konkurrenzfähig” worden. De prijsmaatregelen hebben een

sanerende werking. De voorheen kunstmatig laag gehouden prijzen van grondstoffen en halfabrikaten zijn aanzienlijk verhoogd, hetgeen de artificiële voorsprong en de economisch niet verantwoorde investeringen van de deze materialen verwerkende industrieën elimineert. De bedrijven krijgen een ruimere financiële armslag. Zo vervalt de winstbelasting en wordt de ten laste van het bedrijf komende bijdrage voor de sociale voorzieningen verlaagd. De omzetbelasting wordt verschoven van de producent naar de handel. Een en ander beoogt de binnenlandse prijzen aan de internationale aan te passen en een klimaat te scheppen waarin de ondernemingen gedwongen zijn hun efficiëntie te verhogen. Door de devaluatie kunnen de exportsubsidies worden opgeheven; men streeft naar een liberalisatie van de buitenlandse handel.

Tabel 1. Financieringsbronnen van de bruto kapitaalvorming in de publieke sector (in pct. van het totaal)

	1949-1952	1953-1956	1957-1960	1963
federale regering	72,8	46,6	38,1	31
republieken	19,5	11,1	12,7	12
gemeentelijke autoriteiten	5,9	14,8	18,5	22
eigen financiering door bedrijven .	1,8	27,5	30,7	35

Tabel 2. Ontwikkeling van detailhandelsprijzen en kosten van levensonderhoud (index 1960 = 100).

	detailhandelsprijzen	kosten van levensonderhoud
1961	108	109
1962	116	120
1963	121	127
1964	132	141
1965 januari	143	158
augustus	195	218
januari-augustus	157	175

Wat nu de resultaten van de doorgevoerde wijzigingen betreft, de nadruk die gelegd is op de verhoging van de produktiviteit heeft voor een grote categorie arbeiders, de ongeschoolden, pijnlijke gevolgen gehad. Met de economisch niet verantwoorde lonen, die hun betaald zijn, is het nu afgelopen. Verlaging van de (reële) lonen of ontslag is hun deel geweest. Enerzijds werkloosheid op grote schaal voor de categorie der ongeschoolden, anderzijds ten gevolge van de sanerende werking der maatregelen een grote vraag naar geschoolde arbeidskrachten. Onder hen bestaat juist een grote trek naar de Westeuropese geïndustrialiseerde landen; om hen „thuis” te houden zijn dus juist hogere (reële) lonen en betere arbeidsvoorwaarden vereist. De verhoging van de prijzen, blijkend uit tabel 2, is evenwel te ver doorgeschoten. Zij ging in vele gevallen ver boven het vastgestelde aanpassingsniveau uit en vertoonde regionaal grote verschillen. De regering heeft dan ook moeten antwoorden met scherpe prijscontrolemaatregelen. Alhoewel over de gehele linie loonsverhogingen zijn doorgevoerd viel aan een algehele looncompensatie niet te denken. Een daling van de bestedingen was dus het gevolg, hetgeen de zo broodnodige deflatoire tegendruk kon leveren. Een maatregel met eenzelfde strekking was het verhogen van de rentevoet voor afbetalingskredieten. De resultaten voor de handelsbalans zijn hoopgevend geweest; het tekort op deze balans over 1965 bedroeg ruwweg de helft van dat over 1964. Het toeristenverkeer — Joegoslavië is al vele jaren een „must” — is sterk toegenomen; de devaluatie heeft hiertoe niet weinig bijgedragen. De deviezeninkomsten uit het toerisme stegen in 1965 van \$ 85 mln. tot \$ 105 mln. Gezien deze resultaten is het niet onmogelijk dat in 1966 het beoogde evenwicht op de lopende rekening inderdaad wordt bereikt.

dR

De Economenconferentie

VOOR de 26ste keer is door studenten een Economenconferentie georganiseerd. Zij vond plaats te Groningen op 4 en 5 april met een excursie naar de Soda-fabriek te Delfzijl op 6 april. Het thema was: „Een doorlichting van het economische programma van de grote politieke partijen”. Als voorzitter trad op Prof. Dr. W. J. van de Woestijne, Delft.

In zijn „Ten Geleide” van het programmaboekje schreef de voorzitter van de Economische Faculteit van Groningen:

„Politiek is voor een belangrijk deel economische politiek. In een verkiezingsjaar mag worden verwacht, dat er bijzondere belangstelling bestaat voor de economische politiek. Met name gaat het daarbij om de controversiële punten. De politieke partijen, en vooral hun economische specialisten, zullen thans weinig geneigd zijn hun meningsverschillen te verdoezelen. Dit betekent, dat het onderwerp van de Economenconferentie 1966 alle aanleiding biedt voor scherpe en verduidelijkende discussies. Daarvoor is het ook bedoeld”.

GEPRESIDEERD door Van de Woestijne traden als röntgenologen op:

Prof. Dr. H. W. J. Bosman: K.V.P.

Dr. C. de Galan: P.v.d.A.

Prof. Dr. H. J. Witteveen: V.V.D.

Drs. B. J. Udink: C.H.U.

Drs. J. Boersma: A.R.

Mr. G. H. Slotemaker de Bruine: P.S.P.

Als conclusie van de doorlichting bracht de voorzitter van de Conferentie, dat 5 politieke partijen praktisch hetzelfde willen en dat één partij, de P.S.P., een duidelijk afwijkend standpunt inneemt. Dit afwijkende standpunt was echter zó zwak gefundeerd en de ideeën leunden zó sterk aan bij Henry George, Bellamy en andere utopisten, alsmede aan de historische school (Werner Sombart), dat de P.S.P. — behoudens een enkel punt aan het slot — zonder schade voor het betoog achterwege kan blijven.

De conferentie bracht praktisch alleen nationale aspecten, ook ten aanzien van die facetten, welke niet meer uitsluitend nationaal kunnen worden bekeken, omdat dan een „sub-optimisation” verkregen wordt. Daarom zal in het onderstaande speciaal op de internationale aspecten worden ingegaan en dan nog alleen voor zover het punten betreft, die naar mijn mening ter conferentie niet voldoende uit de verf gekomen zijn.

De studenten, die een vergelijking wilden, hadden hun sprekers aan een schema gebonden. Dit was fataal, want mede daardoor kwamen de internationale aspecten in de verdrukking. De enige, die een poging deed zich aan het starre schema te ontworstelen, was Drs. B. J. Udink.

Er werd uitgebreid gediscussieerd: de eerste dag vooral economisch, de tweede dag vooral politiek. Het is op de Economenconferenties, die georganiseerd worden door en voor de studenten, de gewoonte, dat eerst de studenten aan het woord komen. Als er tijd over is, komen de hoogleraren aan de beurt.

Het standpunt, dat ik persoonlijk huldig, nl. dat het doel van het hoger onderwijs moet zijn het zich richten op de behoeften van de praktijk, is voldoende bekend. Mede daarom heb ik waardering voor de pogingen van de

ferentie 1966

studenten in de economische wetenschappen om tot een onderlinge bespreking van belangrijke problemen te geraken. Desondanks meen ik, dat de discussie van alle studenten, onafhankelijk van de instelling, waar zij studeren, niet in alle opzichten heeft voldaan.

Buitenlandse studenten waren er niet. Een internationale discussie zonder simultaanvertaling zou een grote mate van actieve taalbeheersing gevergd hebben.

MIJN kritische opmerkingen hebben betrekking op:

- indirecte belastingen (Bosman, Witteveen)
- herverdeling (De Galan)
- mededingingspolitiek (Witteveen)
- industriepolitiek (Udink)
- jaarverslag (Boersma).

Het zal duidelijk zijn, dat de voordrachten en de discussies zich over een zeer breed terrein bewogen, zodat op de meeste problemen niet diep kon worden ingegaan. De concluderende samenvatting van de voorzitter was een meesterstukje, waarvan het te hopen is, dat het gepubliceerd wordt. Vrijwel ieder was het met hem op de volgende punten eens, nl.:

- dat de huidige indeling in politieke partijen uit het begin van deze eeuw stamt en toen betekenis had;
- dat thans vijf van de zes grote politieke partijen praktisch hetzelfde willen;
- dat bij uitspraken over belangrijke vraagstukken de scheidingslijn dwars door de politieke partijen heenloopt;
- dat dientengevolge de technische deskundigheid op een bepaald terrein een overaccentuering krijgt.

HET eerste punt van mijn kritiek betreft de **indirecte belastingen**.

Over de indirecte belastingen heeft de K.V.P. zich het scherpst uitgesproken. Hier bleek het voordeel van de straffe organisatie, waardoor alle inleiders gedwongen waren zich over het probleem uit te spreken. Prof. Bosman ging uit van de volgende tekst uit het programma van de K.V.P.:

„Met nauwlettendheid worde de verhouding tussen directe en indirecte belastingen in het oog gehouden. In het bijzonder worde er tegen gewaakt, dat door een opvoeren van de indirecte belastingen de minder draagkrachtigen en de grote gezinnen onevenredig worden belast”.

Naar aanleiding hiervan wil ik het volgende opmerken. Op 1 juli 1967 zullen in de Europese Economische Gemeenschap de binnentarieven voor industriële produkten afgeschaft zijn. In geen van de zes landen zijn de ondernemingen hierop voldoende voorbereid. Met name is dit het geval bij de middelgrote. De afschaffing van de binnentarieven maakt het noodzakelijk, dat er een uniformering, althans harmonisering, tot stand komt: primair op de gebieden van mededinging, belastingen, landbouw en secundair op die van standaardisatie, warenkeuring enz.

Wat de belastingen betreft, kan vermeld worden als uitersten, dat Italië veel indirecte en Nederland veel directe belastingen heeft. Als gevolg daarvan heeft Italië meer sociale wetgeving. De inkomensverdeling is in Italië veel meer ongelijk dan bij ons. Men kan nu in Nederland redeneren, dat Italië dan het Nederlandse systeem maar moet invoeren. Dit is echter niet mogelijk, omdat goede boekhouders en accountants ontbreken. Ook om andere redenen gaat het niet. Men heeft wel eens gezegd, dat indien Amsterdamse belastinginspecteurs Italiaans zouden leren en vervolgens het Nederlandse belastingstelsel op Sicilië zouden invoeren, hun levensduur op Sicilië niet langer dan een week zou zijn.

Is in de E.E.G. een harmonisatie van belastingssystemen — niet van -tarieven — dan noodzakelijk? Het antwoord is: ja. Ik wil dit met een voorbeeld illustreren. Aan de zes lid-staten is aanbevolen over te gaan tot het Franse systeem van omzetbelasting over de toegevoegde waarde, *taxe sur la valeur ajoutée*, Mehrwertsteuer. De uitwerking van deze aanbeveling is het verst doorgevoerd in Duitsland en het ziet ernaar uit, dat het systeem daar ingevoerd zal worden met een tarief van 10 pCt. In ons land hebben wij in het kader van de Tinbergen-theorie de eerste levensbehoeften vrijgesteld en de luxe-artikelen zwaar belast. Het is onmogelijk de vrijstelling van omzetbelasting voor eerste levensbehoeften te handhaven en evenmin de zware belasting van luxe-artikelen. Het is niet reëel van onze E.E.G.-partners te eisen, dat zij erin toestemmen, dat wij deze wijze van herverdeling van het nationaal inkomen mogen handhaven. Ter conferentie werd dit probleem te globaal behandeld en bediscussieerd.

Zouden wij ons systeem handhaven, dan zouden wij de E.E.G. onmogelijk maken, omdat dit impliceert, dat wij zouden eisen, dat hier geproduceerde levensmiddelen, textiel en schoenen vrij in de E.E.G. zouden mogen circu-

(I. M.)

leren. Zo zouden bijv. na voltooiing van de Europese markt in ons land Franse levensmiddelen, belast met 20 pCt. *taxe sur la valeur ajoutée*, verkocht worden, terwijl de onze in Frankrijk vrij zouden zijn. De E.E.G. impliceert immers het wegvallen van de binnentarieven.

Met het oog op de concurrentie moet de Europese Commissie van de landen eisen, dat zij van het oorsprongsprincipe uitgaan. Zou van onze zijde de concessie worden gedaan, dat wij de voor de herverdeling van het nationaal inkomen genomen maatregelen inzake omzetbelasting ongedaan maken, dan zijn wij er nog niet. Wij moeten van het bestemmingsprincipe op het oorsprongsprincipe overgaan. Doen wij dat niet, dan zouden koekjes van Bahlsen, Hannover, bijv. hier verkocht worden, belast met 10 pCt. Mehrwertsteuer, terwijl koekjes van Verkade, Zaandam door de restitutie van omzetbelasting bij export, bij de E.E.G.-partners vrij van omzetbelasting zouden zijn. De Duitsers zouden onmiddellijk spreken van „Wettbewerbsverzerrung”.

De aanvaarding van het oorsprongsprincipe tezamen met het wegvallen van de douanegrenzen is voor Berlijn van grote betekenis, omdat goederen uit Berlijn, die thans in het D-Markgebied vrij van omzetbelasting zijn, deze vrijdom ook in de vijf andere landen zouden krijgen.

OOK ten aanzien van de herverdeling bestond teveel isolerende abstractie. Er zijn drie opmerkingen:

1. Een vergelijking met de Franse planning bleef achterwege, zo ook een vergelijking met Engeland. Alle sprekers waren het erover eens, dat de P.B.O. — behoudens de S.-E.R. — een mislukking is, maar niemand wees bijv. op de werking van de Engelse organisaties per bedrijfstak: de „little Neddies”.

Hoewel voor De Galan één van de uitgangspunten was de volgende tekst uit het programma van de P.v.d.A.:

„Socialisatie van de voornaamste produktiemiddelen in industrie en dienstverlening is noodzakelijk, wanneer dit het doeltreffende middel is voor de instandhouding van de werkgelegenheid, de breideling van economische machtsposities en de verkrijging van een doelmatige taakvervulling van bepaalde takken van produktie en dienstverlening”.

bleef een behandeling van de Lorenz-curve voor vermogens achterwege. Voor de Verenigde Staten heb ik gevonden, dat 1 pCt. van de bevolking in het bezit is van 80 pCt. van de vermogens. Op zichzelf zou ik daar geen bezwaar tegen hebben, als het management van de bedrijven daar niet onder lijdt. Men zie de herhaling van namen in Van Os, Effectenboek.

2. Evenmin sprak Dr. De Galan over de beweging in de Verenigde Staten in de richting van het gegarandeerde inkomen, die noodzakelijk geworden is door de cybernetica. Geschoolde arbeiders (bankwerkers bijv.) komen zonder werk. Wel is de werkloosheid, die in de Verenigde Staten als gevolg van de ontwikkeling van de techniek is ontstaan, door de overgang naar de tertiaire sector, van 6½ pCt. tot 3½ pCt. gedaald, maar het probleem is nog steeds aanwezig. De schattingen omtrent het noodzakelijke gegarandeerde inkomen variëren tussen \$ 3.000 en \$ 9.000. Het is duidelijk, dat de cybernetica — automatisering plus computer — ook op ons afkomt.

3. De zgn. „sociale lasten” bedragen bij ons naar schatting 30 pCt., in de Verenigde Staten 6 pCt. van het loon. De concurrentievorming is daar dus minder dan bij ons. Italië heeft 100 pCt.

BIJ Prof. Witteveen (V.V.D.) was de grondgedachte die van de vrije markt. Gaarne had ik een enkele gedachte nog wat scherper gezien. Het programma vermeldt o.a.:

„De V.V.D. is van oordeel, dat aangestuurd moet worden op een steeds vrijere loon- en prijsvorming. Het beste middel om het juiste evenwicht tussen lonen en prijzen te bereiken, is het bevorderen van een vrije concurrentie”.

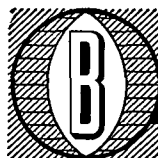
Dit probleem heeft een samenhang met het fiscale. Indien bijv. een fabriek een exportorder heeft, waarvoor 's avonds van 6 tot 8 moet worden overgewerkt, meldt zich hiervoor niet de jeugdige persoon, maar wel de vader van 4 kinderen. Voor de arbeid van de gehuwde vrouw is er wel enige verlichting gekomen, maar zij heeft nog geen eigen aanslag in de inkomstenbelasting.

Ook wat de mededingingspolitiek in engere zin aangaat, had ik bij Prof. Witteveen gaarne wat meer consequentie gezien. Ons casuïstisch stelsel geeft rechtsonzekerheid; de generieke onverbindendverklaring is voor de beperking van „conspiracy against the public” slechts een lapmiddel. Zij is strijdig met de machtsindeling van Montesquieu. In de gevallen van exclusief verkeer blijkt, dat boycot door het Departement officieel niet is toegelaten, maar dat praktisch toch machtsposities, waartoe de druk meestal van de handel uitgaat, kunnen worden gevormd.

Dit is een zwak punt van het Nederlandse misbruiksbeginself. Er heeft zich bij het Departement van Economische Zaken in Den Haag een casuïstiek per groep van monopolievormende organisaties ontwikkeld, die thans ook bij de E.E.G. in Brussel haar intrede doet. De Europese Commissie zal wel spijt hebben van Verordening no. 17. Op basis hiervan ontving zij uit de zes landen 40.000 aanmeldingen, waarvan 90 pCt. alleenverteenwoordigingen. Deze kartels zijn met behulp van ponskaarten in groepen bijeengebracht. Omdat de soorten door elkaar lopen, blijken verordeningen per groep — dit is het Nederlandse casuïstische systeem — welhaast onmogelijk. De E.E.G. moet naar het zuivere verbodsprincipe terugkeren en in ons land moet de „Wet Economische Mededinging” door een nieuwe wet worden vervangen. Alle landen zijn met het misbruiksprincipe begonnen en hebben daarna een verbodswetgeving ingevoerd.

Alle politieke partijen doen aan „welvaartseconomie”, zelfs de V.V.D. Een auto van \$ 3.000, zo vermeldde Prof. Witteveen, van een forens in Washington, kost de gemeenschap aan wegen, verkeersregelingen enz. \$ 23.000. Bij alle partijen ontbrak een systematisering, zoals deze in het 4e en 5e Franse plan bestaat. De oorzaak hiervan kan gelegen hebben in een te sterke programmering bij de opzet van de conferentie, in een teveel aan nationaal denken of in atavistische gedachtengangen, waarbij men zich te weinig kon losmaken van de historische ontwikkeling. Op dit laatste wees vooral Prof. Van de Woestijne in zijn slotwoord.

(I. M.)

VOOR ADVERTENTIES EN
RECLAME IN HET BUITENLAND

INTERNATIONAAL
ADVERTENTIE BUREAU **BOLIJN**

KONINGSPLEIN 12-14 • AMSTERDAM • TEL 247161

DRS. Udink (C.H.U.) ging o.a. op de **industriepolitiek** in. Ook bij hem ontbraken het 4e en 5e Franse plan.

Het programma van de C.H.U. vermeldt o.a.:

„De vrije prijsvorming is van grote betekenis in het economisch leven. Dat neemt niet weg, dat de prijzen een ontwikkeling te zien kunnen geven die in strijd met het algemeen sociaal-economisch belang moet worden geacht”.

In Frankrijk — en thans ook in Engeland — is de rentabiliteit per bedrijfstak het uitgangspunt van de centrale planning. De overheid heeft vooral in Frankrijk een taak in het dirigeren van kapitaal. Het 4e Franse plan betrof vooral de onderling gelijke grensrentabiliteit per bedrijfstak; in het 5e plan treedt de rentabiliteit „par région”, per geografisch gebied, meer op de voorgrond. Er is meer systematiek in de regionale planning (Deventer, Zuid-Limburg) dan bij ons.

DRS. Boersma (A.R.) pleitte voor openheid in de **jaarverslagwetgeving**. Ik zou hiervoor willen waarschuwen. Het thema werd enige jaren geleden gedurende drie dagen behandeld door het „Verband der Hochschullehrer für Betriebswirtschaft” en daarbij bleek, hoe gemakkelijk zulke bepalingen gaan verstarren, zodat men zich gaat verliezen in juridische spitsvondigheden. In Nederland bestaat te dezer zake een duidelijke taak voor de pers, die de jaarverslagen kan toetsen aan het rapport van de Commissie „Het Jaarverslag” van de Werkgeversverenigingen.

Van alle politieke partijen heeft de A.R. zich het duidelijkst over de arbeiderscommissaris uitgesproken. Het programma vermeldt:

„Bevorderd moet worden, dat via wettelijke regelingen de mogelijkheid wordt benut tot het oefenen van invloed door het personeel in het beleid van de onderneming, bijvoorbeeld door verkiezing van een deel der commissarissen door het personeel”.

Ik was in de gelegenheid te wijzen op een Duits voorbeeld van een hoogleraar in de bedrijfseconomie, die als arbeiderscommissaris bij een grote staalonderneming zijn taak tot ieders tevredenheid vervult.

HET Libermanisme gaf aanleiding tot misverstanden. Men realiseerde zich te weinig, dat het systeem blijft, maar dat men de plannen opstelt op basis van statistische marktonderzoekingen. Overigens is de toepassing van het systeem zeer beperkt zowel wat de branches (confectie, schoenen) als wat betreft de geografische gebieden (Oekraïne, Moskou).

TEN slotte vermeld ik nog een enkel punt naar aanleiding van de voordracht van Mr. G. H. Slotemaker de Bruïne (P.S.P.). Hij stelde, dat alle mensen gelijk zijn en dat zonder rente moet worden gewerkt. Ik wil hierbij opmerken, dat, evenals in de vrije maatschappij, in de Sowjet-Unie de rentabiliteit de basis vormt van de bedrijfseconomische beslissingen. De „investment planning” geschiedt centraal. De in de calculaties gebruikte rentevoet is een verrekeningsrentevoet. Er is een decentralisatie naar bedrijfstak, onderneming en afdeling. De afdelingschef krijgt een percentage van de afdelingswinst. De inkomensongelijkheid is er aanzienlijk groter geworden dan in de vrije maatschappij, maar men vindt dat — mede door de beloning naar prestatie — niet erg, omdat er geen erfrecht is.

Zonder formule

Als u deze advertenties geregeld leest, zult u merken dat ik enkele stokpaardjes berijd. Of misschien liever — tegen enkele windmolens vecht. De voornaamste daarvan is de harteloze, onpersoonlijke, sfeerloze kilheid van de meeste kantoren. Ondanks de obligate plantenbak, de kleurige verzekeringskalender en de ansichtkaarten van de laatste vakanties.

Hoe schep ik nu eigenlijk sfeer? Ik geloof vooral door me te verplaatsen in het belangrijke brok leven dat mensen in de hun toegewezen kantooruimte doorbrengen. Dat is, vind ik, een plaats waar je met vreugde om je heen moet kijken, die iemand (als ik even wat sentimenteel mag worden) elke ochtend met een glimlach moet begroeten.

Natuurlijk werk ik met de gewone ingrediënten van de binnenhuisarchitect. Met ruimte, licht, materiaal, kleur, meubelen en accessoires. Maar ik heb geen vaste „kantoorformule”. Ik maak werkruimte voor mensen die ik ken en van wie ik weet wat ze doen. Iets duurder misschien dan wanneer u maar weer zoveel stalen kasten bestelt. Maar dat kleine extra budget levert u minstens 25% rente op. In arbeidsvreugde.

Han Grenter

Bureau voor binnenhuisarchitectuur
Herenstraat 11-13, Voorburg, Tel. (070) 86 35 24
Willemstraat 23, Rijswijk, Tel. (070) 90 33 54

(I. M.)

Mr. Slotemaker toonde zich een voorstander van studieloon. Ik kan daar in komen, maar zou liever als in Zweden, (Göteborg), de opleiding in tweeën gesplitst zien, nl. een op de praktijk gerichte opleiding van 18 tot 22 jaar en een meer theoretische opleiding van 23 tot 27 jaar met een zo hoog studieloon, dat de student erop trouwen kan.

Bij de vennootschapsbelasting wees Mr. Slotemaker niet op de gevolgen voor de research. Research geeft een voor-sprong en geeft daardoor de mogelijkheid tot nog meer research (uitgaven voor research, reclame en leasing zijn fiscale kosten in het jaar, waarin de uitgave geschiedt).

Ten aanzien van de inkomstenbelasting heerste bij alle partijen de mening, dat de voortgaande inflatie er oorzaak van geweest is, dat thans de progressie te vroeg begint en te vroeg eindigt.

Alle partijen willen inflatiebestrijding met dien verstande, dat De Galan hierin minder ver wilde gaan dan de andere partijen. Het thema ontlokte De Galan het voorbeeld van een kind, dat uit de kerk kwam. Waarover is gepreekt? Over de zonde. Wat zei hij ervan? Hij was er tegen.

Ook overigens ontbrak de studentikoze sfeer niet. Drs. Udink: Wil je blanco stemmen? Stem dan C.H.U.

Al met al was het duidelijk, dat het Nederlandse partijenstelsel een algehele hervorming met nieuwe scheidingslijnen nodig heeft. Dit werd door de voorzitter in zijn conclusie benadrukt.

Tilburg.

Prof. Dr. J. A. GEERTMAN.

De economische beoordeling van investeringsprojecten

ER is in de literatuur de laatste tijd ruime aandacht besteed aan het onderwerp investeringsselectie en wat daarmee verband houdt. De hoofdschotel bij dit onderwerp wordt daarbij vrijwel steeds geleverd door de bespreking van waarderings- of vergelijkingsmaatstaven. Centraal plaatst men dan als regel de beoordeling van de „pay out time” en van de rentabiliteit. De laatste dan weer volgens verschillende varianten, die vaak vrij eenvoudige benaderingen zijn van de uitkomst die verkregen zou worden bij de wat omslachtiger discontering van de „cash flow”.

Dit artikel mikt nu op twee doelen. In de eerste plaats is het een poging tot een zodanige explicatie dat deze ook te volgen is door c.q. kan worden doorgegeven aan de velen, die weliswaar geroepen zijn om in de investeringsvraagstukken van onze grote en kleine ondernemingen en instellingen het beslissende woord te spreken, maar die door een betreurenswaardige decisie in hun jeugd van het voorrecht ener economische opleiding verstoken zijn gebleven. Ten tweede wil het laten zien dat er principieel tussen de „pay out time” en de „discounted cash flow” lang niet zo'n grote kloof ligt als meestal wordt aangenomen. Integendeel, zij blijken beide te kunnen worden opgevat als bijzondere gevallen van een algemenere voorstellingswijze, die de lezer hier wordt gepresenteerd als de „gelijkspel-methode”.

Wat een „pay out time” is, is algemeen bekend. Een gemakkelijke formulering is, dat de „pay out time” de datum aangeeft waarop alle gelden die in een project zijn geïnvesteerd, weer zijn terugontvangen uit de kasoverschotten, die de exploitatie van dat project heeft opgeleverd. Op dat moment kan men spreken van een „gelijkspel” tussen alle betalingen en alle ontvangsten.

Het bezwaar van deze beoordelingsmethode is, dat zij slechts een halve uitkomst geeft. Alhoewel er boekhoudkundig natuurlijk al wel winst kan worden gemaakt, levert een project tussen de start en het moment van „gelijkspel” in werkelijkheid *niets* op, buiten het geld dat we eerst zelf hebben geïnvesteerd. De *echte* winst komt pas na het gelijkspel-punt en blijft dus bij projectbeoordeling met de „pay out time” helemaal buiten beschouwing. Dit kan tot een verkeerde beslissing leiden, daar deze winst voor een project met een korte „pay out time” best kleiner kan zijn dan die voor een ander project met een langere „pay out time”.

Dit laatste brengt de gedachtengang in de goede richting voor het tweede deel van dit betoog. We gebruiken hierbij het eenvoudigst denkbare cijfervoorbeeld. Een project heeft in 1968 een kasoverschot van f. 2 mln. en er is tot dan toe f. 8 mln. „in gestoken”. Zonder renteverrekening zou er dus per eind 1968 door de projectleider f. 2 mln. „aan de

In deze beschouwing van een stuk bedrijfseconomische oordeelvorming worden in de eerste plaats twee bekende maatstaven van investeringsbeoordeling, de „pay out time” en de „discounted cash flow”, gepresenteerd als variaties op één en hetzelfde hoofdthema en zo aan de lezers voorgesteld onder de Nederlandse naam „gelijkspel”-methode.

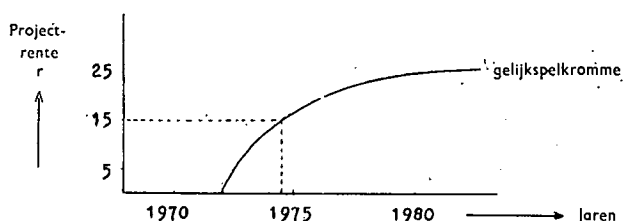
Het tweede van de gangbare behandelingswijze afwijkende punt is dat de bekende formules voor samengestelde interest in het hoofdbetooog niet nodig blijken te zijn. Dat zij aan het slot toch, in zeer eenvoudige vorm, ten tonele worden gevoerd dient slechts om ingewijden in het vak aannemelijk te maken dat zij echt kunnen worden gemist.

Mede door deze vereenvoudiging kan de „gelijkspel”-methode dienen als basis van gesprek tussen voorbereidende en beslissende instanties.

directie kunnen worden teruggegeven”. Er zit dan nog f. 6 mln. in. Blijft het kasoverschot f. 2 mln. per jaar, dan is er na 4 jaar „gelijkspel”.

Wanneer wij nu echter een rente van 10 pCt. van ons geld willen hebben (op papier natuurlijk!) dan moet „het project” in 1968 eerst keurig 10 pCt. van f. 8 mln. of f. 0,8 mln. aan het „rentepotje” van het bedrijf afdragen. Voor de terugbetaling blijft er nu maar f. 1,2 mln. over, zodat het projectsaldo nu niet f. 6,0 mln. doch f. 6,8 mln. bedraagt. Daar moet dan eind 1969 weer eerst 10 pCt. rente over betaald worden enz. Duidelijk is, dat op die manier het investeringsgeld nooit meer in vier jaar terug kan zijn. Doorzetten van de berekening leert, dat dit nu vijf jaar en vier maanden duurt!

Het spreekt vanzelf dat een dergelijke doorrekening ook gemaakt kan worden voor lagere of hogere rentepercentages en dat daarin dan de gelijkspel¹⁾-periode langer wordt naarmate het percentage van de projectrente hoger wordt ingezet. Maken we nu een groot aantal van deze doorrekeningen, dan kunnen de resultaten worden samengevat in een grafiek, als hieronder gegeven.

Uit de grafiek kan onmiddellijk worden afgelezen in welk jaar (horizontale schaal) het projectgeld helemaal

(I. M.)

Risicospreiding en deskundig beheer: aandelen

terug is bij een projectrente r (verticale schaal). In de figuur is dit met een stippellijn aangegeven voor een projectrente van 15 pCt. Wij wijzen hier en passant op de bijzonderheid, dat deze gelijkspel-kromme nergens hoger komt dan een projectrente $r = 25$. De verklaring is, dat bij een projectrente van 25 pCt. over f. 8 mln. het volle kasoverschot (f. 2 mln.) wordt opgeslokt door de afdracht aan het „rentepotje”, zodat er voor terugbetaling niets overblijft. Een hoger percentage dan 25 is daardoor zelfs onmogelijk.

Deze 25 pCt. vormt dus de rentabiliteitslimiet. De werkelijke rentabiliteit kan bij de gebruikte gegevens niet hoger zijn. Zij kan daarentegen wel lager zijn. Dit zou namelijk het geval zijn als verwacht mocht worden, dat de ingezette „cash flow” (f. 2 mln. jaarlijks overschot) ergens plotseling afbreekt, bijv. in 1977. Voor dat geval kan men dan uit de grafiek aflezen, dat de projectrente even boven de 20 pCt. komt te liggen.

Onze gelijkspel-kromme heeft, zoals ook uit de tekening blijkt, duidelijk twee functies:

a. zij laat zien hoe lang de gelijkspel-periode is bij inzet van een *gegeven projectrente*;

b. maar zij laat dan natuurlijk omgekeerd ook zien hoeveel rente er uit het project komt in een *gegeven periode*²⁾.

De gelijkspel-kromme demonstreert op die manier voor elk aangenomen praktijkgeval (en voor alle daarop gewenste varianten) de twee kanten van de zaak. Men kan er een project aan afwegen op de beide criteria in hun onderling verband.

Het is betrekkelijk eenvoudig de voor de gelijkspel-methode noodzakelijke berekeningen op de computer te programmeren. Daardoor is het eigenlijk in deze tijd van rekenautomaten nauwelijks nog acceptabel als er voor investeringsbeslissingen van importantie gebruik gemaakt wordt van grove benaderingsmethoden, alleen omdat men opziet tegen de kwantiteit van het rekenwerk dat voor een goede calculatie nodig is. Gegeven de belangen waar het vaak om gaat, is de relatief geringe moeite die de gelijkspel-methode vraagt economisch meer dan verantwoord.

DE beschreven methode heeft één in het oog lopend onderdeel en wel dat zij de „ingewijden in het vak” niet onmiddellijk overtuigt, dat de resultaten gelijk zijn aan die van de „echte” disconterings-sommen, compleet met samengestelde interest en de bijbehorende vertrouwde formules. Voor hen laten we ten slotte de „klassieke” algebraïsche kant ook nog even zien.

Uitgangspunt voor de wiskundige benadering is het feit, dat bij een gegeven projectrente van bijv. 20 pCt. een per vandaag beschikbaar bedrag van f. 100 in een jaar aangroeit tot f. 120. Een bedrag van f. 120 groeit dan in een jaar weer aan tot f. 144 enz. Omgekeerd kan men op grond daarvan zeggen, dat een bedrag van f. 144 dat over twee jaar vervalt bij een heersende rente van 20 pCt. *vandaag*

¹⁾ Wij gebruiken het woord gelijkspel-methode en de daarvan afgeleide termen niet alleen voor de „echte” „pay out”-analyse (rentevoet $r = 0$) maar ook voor de gevallen waarbij $r > 0$ wordt gesteld.

²⁾ Dit is de hoofdvariant van de „discounted cash flow”.

³⁾ $S_1^1 = \frac{a}{1-r}$.

f. 100 waard is. Algebraïsch volgt dit uit de vergelijking $144 : 1,20^2 = 100$. Algemeen geformuleerd is de contante waarde K van een bedrag B dat over t jaar vervalt bij een rentevoet i gelijk aan

$$K = \frac{B}{(1+i)^t}$$

Als het bovenstaande toegepast wordt op het eerder gegeven voorbeeld, waarin ieder jaar uit een gegeven project f. 2 mln. ter beschikking komt, volgt hieruit dat bij een rente van 13 pCt. elk van deze jaarbedragen een contante waarde heeft van

$$K = \frac{2}{1,13^t} \text{ mln.}$$

De som van de contante waarde van alle toekomstige baten is derhalve:

$$\begin{aligned} \Sigma K &= \frac{2}{1,13} + \frac{2}{1,13^2} + \frac{2}{1,13^3} + \frac{2}{1,13^4} + \frac{2}{1,13^5} + \frac{2}{1,13^6} + \frac{2}{1,13^7} \\ &\quad + \dots = \\ &= 1,77 + 1,57 + 1,38 + 1,23 + 1,09 + 0,96 + 0,85 \\ &\quad \text{enz.} \end{aligned}$$

Wanneer we de looptijd in dit voorbeeld op precies 6 jaar aanhouden, is de contante waarde van het geheel, dat wil zeggen van de eerste zes termen van de berekende reeks, $\Sigma K = 8,00$. Dat is precies gelijk aan het totaal bedrag van de investering. In de grafiek wordt dan ook na 6 jaar, dus voor 1974 (20 mm rechts van de verticale as), op de gelijkspel-kromme een rentabiliteit afgelezen van 13 pCt.! *Hiermee is gedemonstreerd dat de „wiskundige” methode, zoals ingewijden die kennen, overeenstemt met onze „niet-mathematische” manier van rekenen.*

De laatste heeft echter als voordelen dat deze:

a. met minder moeite begrepen en onthouden kan worden door wie er niet iedere dag mee te doen heeft;

b. gemakkelijk rekent; zelfs de computer vindt het zo prettiger;

c. minder ruimte open laat voor misvattingen; de literatuur levert voorbeelden van verwarring die juist door de mathematische bewerking ontstaat.

Ten slotte laten wij dan nog even zien hoe de resultaten worden als er met een „oneindige” looptijd wordt gewerkt. Uit de gegeven gelijkspel-kromme volgt, dat dan de mathematische rentabiliteit uit moet komen op de limietwaarde van 25 pCt. Bewezen moet dus worden:

$$8,0 = \frac{2}{1,25} + \frac{2}{1,25^2} + \frac{2}{1,25^3} + \dots \rightarrow \infty$$

Aangezien het hier gaat om een dalende meetkundige reeks met een oneindig aantal termen geldt voor de som daarvan³⁾:

$$S = \frac{\frac{2}{1,25}}{1 - \frac{1}{1,25}} = \frac{1,6}{0,2} = 8,0$$

Hetgeen te bewijzen was!

Rozendaal (Gld.).

Drs. K. J. MULDER.

(I. M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De grenzen van de doorschuiving

Een schatting voor Amsterdam

HET artikel van Drs. N. Streefland¹⁾ werpt licht op een vraagstuk dat ook voor andere steden van belang is, nl. op het verband tussen nieuwbouw en doorschuiving. Er zijn naast verschillen ook overeenkomsten in de moeilijkheden welke zich hierbij voordoen. Daarom volgen hier enkele Amsterdamse gegevens die in de eerste plaats werden bewerkt ten einde inzicht te krijgen in de ruimte voor nieuwbouw in de hogere huurklassen, maar die tevens enig licht werpen op de mogelijkheden tot doorschuiving. Daarnaast worden enige kritische kanttekeningen bij het artikel van Drs. Streefland geplaatst.

Bij studies ten behoeve van de voorbereiding van saneringsplannen te Amsterdam ontstond behoefte aan een beter inzicht in de omvang van de vraag naar woningen met een huurprijs van meer dan f. 2.400 per jaar. Boven deze huurgrens zouden namelijk volgens schatting de huren komen te liggen van de gerehabiliteerde of nieuwgebouwde woningen in de desbetreffende stadsdelen bij bepaalde uitgangspunten.

Schatting van de vraag naar dit soort woningen scheen in eerste aanleg alleen maar mogelijk voor de stad als geheel. Daarbij deed zich uiteraard de vraag voor op welke wijze deze behoefte gepeild zou kunnen worden. De gedachten gingen aanvankelijk evenals te Rotterdam uit naar door de bevolking geproduceerde woonwensen, maar die waren niet voldoende recent en bovendien niet voldoende gedifferentieerd. Daarom werd het vraagstuk anders benaderd. Uitgangspunt werd niet de subjectieve behoefte van de bewoners, maar de vraag welke aantallen woningen in de diverse huurklassen gebouwd zouden moeten worden ten einde een ieder een gelijk deel van zijn inkomen te laten verwonen. Bij een dergelijke bepaling van de huur volgens draagkracht zou derhalve voor iedereen een gelijke huurquote gelden.

Deze benadering heeft ook principiële voordelen. In het voornoemde artikel van Drs. Streefland treft een zekere tweeslachtigheid omdat hij aanvankelijk uitgaat van de woonwensen van de bewoners, maar zijn maatregelen tot bevordering van de doorschuiving deels op dwang baseert en dus op de een of andere manier toch bij een toelaatbare maximale huurquote terecht zal moeten komen als richtsnoer voor een beleid.

Zoals bekend, wordt over de bruikbaarheid van een gemiddelde huurquote verschillend gedacht en zijn ook de meningen over de toelaatbare hoogte ervan verdeeld. Het leek ons in dit verband acceptabel voor een eerste aanpak uit te gaan van een huurquote van 17 pCt. van het inkomen voor wat de kale huur betreft. Dit percentage ligt ver boven het landelijke gemiddelde (vorig jaar berekend op 7 à 8 pCt.) en ook boven het wat hogere Amsterdamse gemiddelde en biedt derhalve in belangrijke mate ruimte voor de besteding van een groter deel van het inkomen aan huur. De wenselijk-

Voor Amsterdam is gepoogd op basis van de geschatte inkomensverdeling eind 1965 de theoretische bezetting der huurklassen te berekenen indien alle woningbehoevende groepen 17 pCt. van hun inkomen aan kale huur zouden betalen. Vervolgens is de werkelijke bezetting van de huurklassen berekend op hetzelfde tijdstip. Vergelijking maakt aannemelijk dat bij de aangenomen uitgangspunten en de veronderstelde nieuwbouw te Amsterdam doorschuiving mag worden verwacht. Nieuwbouw in de hoogste huurklassen biedt echter bij de bestaande vorm van de inkomenspyramide en de veronderstelde maximale huurquote voor doorschuiving slechts beperkte mogelijkheden.

heid daarvan werd van verschillende kanten beklemtoond. De vraag is echter nooit beantwoord in welke mate deze ruimte aanwezig is of zal zijn. Bij genoemde huurquote van 17 pCt. moet men echter wel bedenken dat het hier de kale huur betreft en dat door de meestal verplichte bijkomende kosten voor verwarming, service e.d. het bruto huurbedrag aanmerkelijk kan oplopen. Deze bijkomende kosten hebben de neiging toe te nemen, soms zelfs sprongsgewijs.

Zou men een berekening met potentiële huurders volgens een maximale huurquote in de toekomst willen nemen als richtsnoer voor een beleid dan houdt dat in dat er bij benadering een gelijkblijvende verhouding tussen huren en inkomens wordt aangehouden. De huren van de nieuwbouw zullen zeker wel stijgen met de inkomens, terwijl de overheid zich op het standpunt stelt dat de huren voor de oudere woningen niet mogen achterblijven. Het is uiteraard denkbaar dat de verhouding huur/inkomen gelijk blijft, terwijl alleen de guldensbedragen veranderen.

Uitgaande van een normatieve huurquote van 17 pCt. moest, zoals gezegd, worden nagegaan welke aantallen „potentiële” huurders in dat geval in de verschillende huurklassen zouden vallen. De aantallen woningbehoevende belastingplichtigen in iedere inkomensklasse waren voor 1960 bekend, als men ten minste een arbitraire benadering van het begrip woningbehoevend accepteert. Door de grenzen van deze inkomensklassen te verhogen met 40 pCt., zijnde de gemiddelde loon- en salarisverhogingen van 1960 tot en met einde 1965 (vgl. Maandschrift C.B.S., september 1965), werden de aantallen belastingplichtigen per (nieuw-berekende) inkomensklasse per eind 1965 verkregen. Deze aantallen belastingplichtigen werden getransformeerd tot aantallen potentiële huurders voor wat de in aanmerking komende categorieën betreft door 17 pCt. van de nieuw-berekende inkomensklassegrenzen te nemen en de zo verkregen bedragen te beschouwen als huurklassegrenzen van de normatieve verdeling.

Als woningbehoevende belastingplichtigen werden beschouwd de categorieën gehuwde mannen, gehuwd geweest zijnde mannen en gehuwd geweest zijnde vrouwen uit de

¹⁾ „De behoefte aan opschuiving te Rotterdam gekwantificeerd” in „E.-S.B.” van 8 en 15 december 1965.

inkomensstatistiek. De totale aantallen potentiële huurders volgens de normatieve verdeling werden verkregen door in iedere klasse de aantallen van genoemde categorieën samen te tellen.

Het zo verkregen aantal woningbehoevende eenheden werd nog gecorrigeerd in die zin dat het op deze wijze verkregen totaal werd gelijkgesteld aan het uit de woningstatistiek verkregen, wat hoger liggende, aantal woningen met en zonder winkel, verhoogd met het statistisch woningtekort op 31 december 1964. Vervolgens werd het aantal woningbehoevende eenheden in iedere klasse evenredig met de toename van het totaal verhoogd.

Voor een schatting van de aantallen werkelijke huurders werd uitgegaan van de aantallen werkelijke huurders per traditionele huurklasse op 15 april 1960. De grenzen van deze huurklassen moesten worden verhoogd met de percentages van de huurverhogingen op 1 april 1960, 1 september 1962 en 1 juli 1964. Vervolgens moesten de huren van de na 15 april 1960 gebouwde woningen, die niet in huur waren verhoogd, worden opgenomen in de berekening. Omdat deze huren waren ingedeeld volgens de oude huurklassegrenzen, moest worden geïnterpoleerd.

Door voornoemde berekeningen werden aantallen „potentiële” huurders bij een normatieve huurquote per huurklasse alsook werkelijke huurders per huurklasse, beide per ultimo 1965, verkregen. De in de loop van 1965 nieuw-gebouwde woningen konden daarbij vooralsnog niet worden ingecalculleerd, maar dat scheen geen overwegend bezwaar.

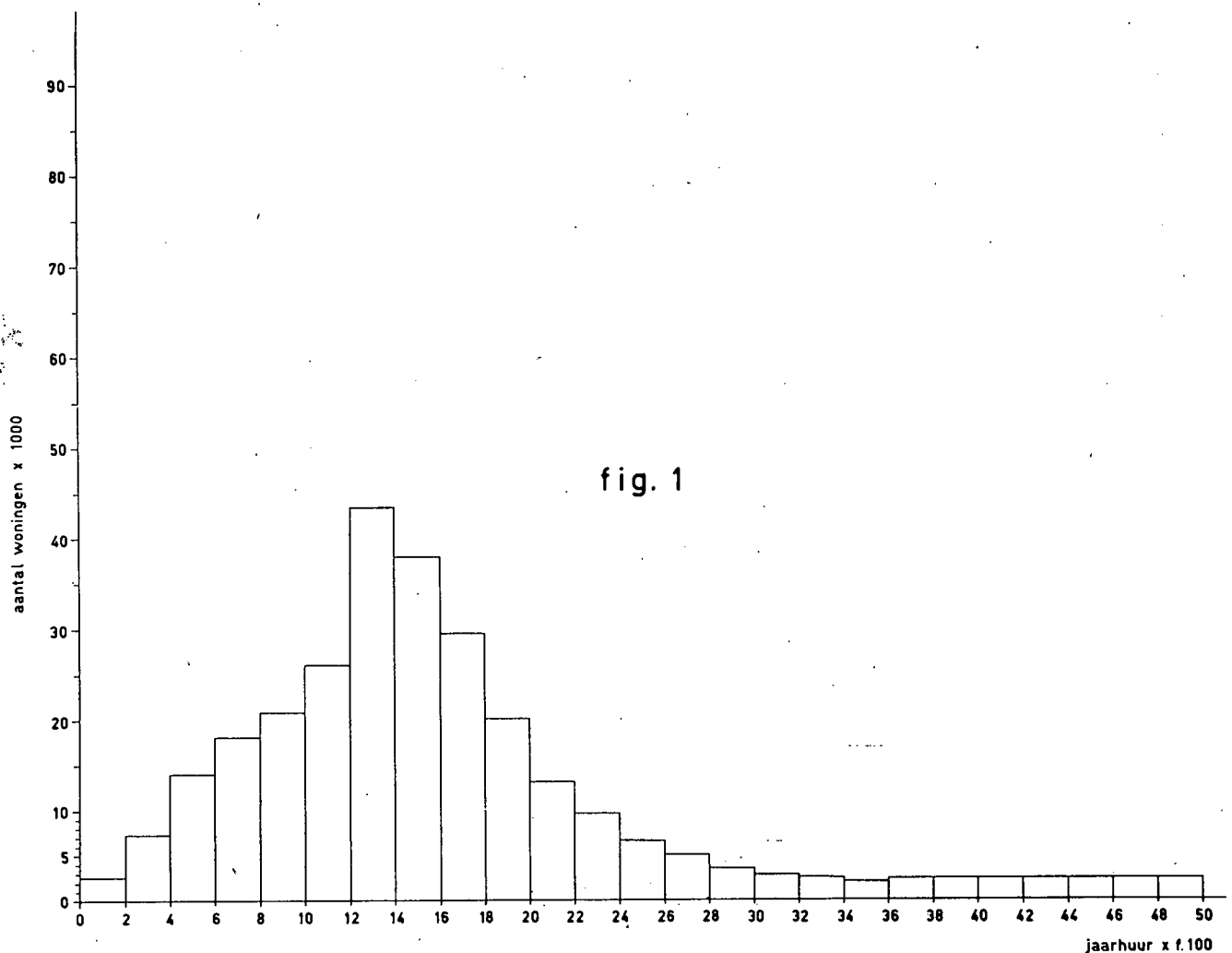
Het is duidelijk dat men voor aantallen potentiële huurders en werkelijke huurders ook mag lezen aantallen benodigde woningen resp. aantallen werkelijk bewoonde woningen in de diverse huurklassen.

Grafiek 1 geeft een beeld van de aantallen huurders per „normatieve” huurklasse bij een huurquote van 17 pCt., grafiek 2 van de aantallen werkelijk aanwezige woningen per huurklasse en grafiek 3 van de saldi welke men verkrijgt als men grafiek 2 aftrekt van grafiek 1, m.a.w. als men de bestaande bezetting van de huurklassen beziet in het licht van de normatieve verdeling en dan de mate van overbezetting resp. onderbezetting van de bestaande bezetting wil vaststellen. Terwille van de vergelijkbaarheid zijn alle huurklassen even breed gemaakt en zijn de bijbehorende aantallen woningen door grafische interpolatie gevonden.

De ruimte voor „dure” nieuwbouw en doorschuiving

GRAFIEK 3 geeft, nog iets anders geformuleerd, een beeld van de veranderingen welke in de bezetting der huurklassen zouden moeten optreden indien ieder volgens draagkracht zou willen wonen bij een huurquote van 17 pCt. Het totale beeld samenvattend zou men kunnen zeggen dat de kolommen boven de streep in dat geval zouden moeten verdwijnen en dat de „kuil” daaronder door nieuwbouw zou moeten worden opgevuld.

Omgerkend in aantallen woningen welke resp. zouden moeten verdwijnen of moeten worden bijgebouwd per huurklasse ontstaat bij benadering het volgende beeld:

Huren in gulden per jaar	Aantallen woningen
400—1.200	— 123.000
1.200—2.400	+ 108.000
meer dan 2.400	+ 28.000

De ruimte voor nieuwbouw in de huurklassen boven f. 2.400 per jaar bedraagt derhalve volgens de normatieve verdeling bij benadering 28.000 woningen. Binnen de gemeente Amsterdam (inclusief het gebied Bijlmermeer) kunnen nog ca. 43.000 woningen worden gebouwd. De moeilijkheid zal nu zijn een voldoende aantal woningen te realiseren in de huurklassen beneden de f. 200 per maand kale huur, zodat het bovengenoemde aantal boven deze grens niet wordt overschreden. Immers, de bouwkosten van nieuwe woningen hebben de neiging voortdurend te stijgen. In dit licht schijnt de veronderstelling van Drs. Streefland die suggereert dat er een voortdurend groter aantal kandidaten te vinden zal zijn voor nieuwbouw boven de f. 125 per maand, te optimistisch omdat zij gebaseerd is op de aanname van gelijkblijvende bouwkosten. Maar als de inkomens stijgen, stijgen de kosten van nieuwbouw evenzeer.

Realiseert men de 43.000 woningen in de duurdere nieuwbouw, bijv. in de huurklassen boven de f. 2.000 per jaar kale huur en slaagt men erin ze te doen bezetten, dan komen er dus ongeveer een gelijk aantal oude woningen vrij voor doorschuiving. Het zal daarbij voor het merendeel gaan om min of meer verouderde middenstandswoningen die zich ten dele in de zone bevinden waarin city-vorming optreedt. Een deel zal bij het verlaten door de bewoners

worden overgeheveld naar bedrijfsgebruik door bijv. hotels en kantoren. In dit verband kan terloops worden opgemerkt dat zij die protesteren tegen hotelbouw misschien uit het oog verliezen dat nieuwbouw in de bedrijfssector de drang van het bedrijfsleven naar het omzetten van woonruimte in bedrijfsruimte kan verminderen en in ieder geval beter zal kunnen worden beteugeld.

De gegadigden voor de vrijgekomen oudere woningen zullen goeddeels gerecruteerd worden, al of niet via interne verschuivingen in de huurklassen van f. 1.200 à f. 2.000 per jaar, uit huurklassen beneden de f. 1.200 per jaar. Het is in dit verband aannemelijk dat gegadigden uit deze laagste huurklassen op zoek naar een kwalitatief betere woning eerder een woning zullen ambiëren met een jaarhuur van iets boven de f. 1.200 per jaar en niet in de eerste plaats de sprong zullen wagen naar de huurklassen nabij de f. 2.000 per jaar.

Neemt men het theoretisch volmaakte geval van doorschuiving, nl. dat alle nieuw te bouwen woningen bezet worden door huurders uit de klassen van f. 1.200 tot f. 2.000 en de aldaar leegkomende woningen door huurders uit de huurklassen beneden de f. 1.200 per jaar, dan blijven er in deze laagste huurklassen nog rond $123.000 - 43.000 = 80.000$ gegadigden over die niet via doorschuiving geholpen kunnen worden ten einde ze te laten wonen in een huurklasse overeenkomend met hun betalingspotentie ²⁾. Voor deze groep blijft, naast rehabilitatie van het oude woningbezit tot een adequate woningkwaliteit annex huurklasse,

²⁾ Het effect van de gezinsverdunding is niet in rekening gebracht.

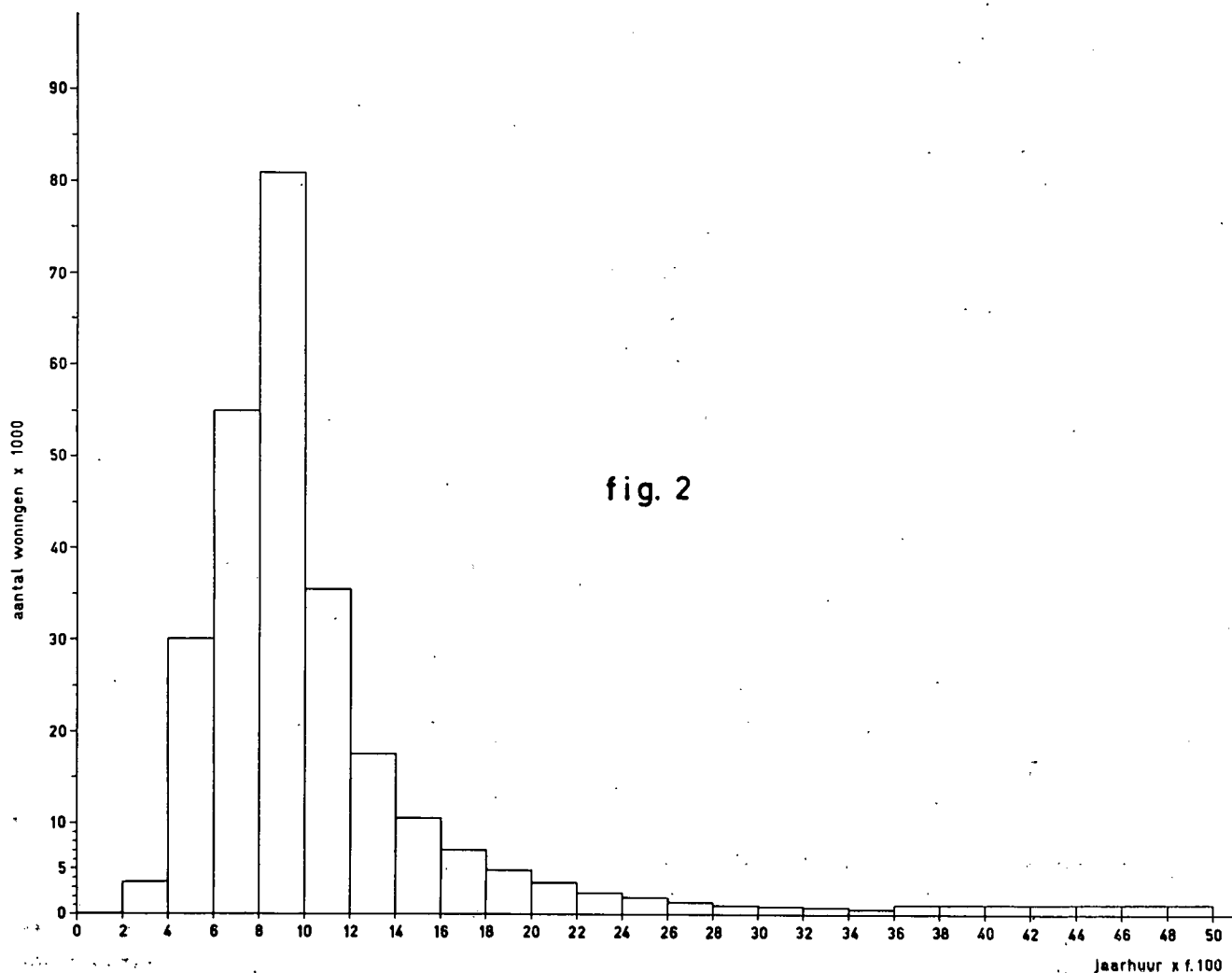
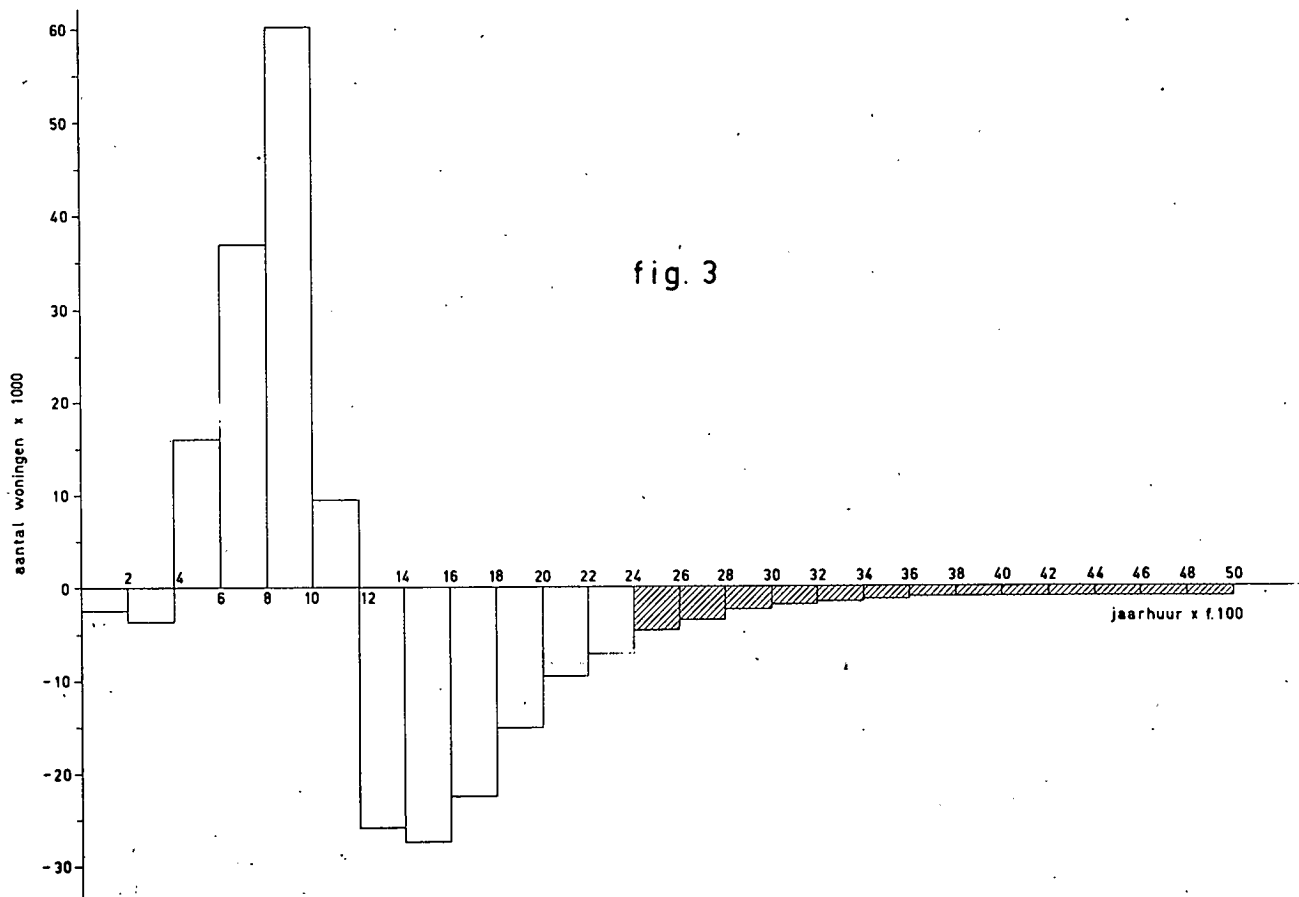

fig. 2

nieuwbouw in de huurklassen van f. 1.200 tot f. 2.000 per jaar een dringende eis, wil men ze althans niet laten zitten waar ze zijn. En nieuwbouw in deze huurklassen is zoals bekend een fata morgana in de wereld van volkshuisvesters en bouwers. Hij strookt òf niet met de woonidealen welke de ene groep koestert òf niet met de bouwkosten welke de andere in rekening brengt.

Tot de zoëven genoemde groep zullen allerlei soorten woningbehoevenden behoren. Daarvan moeten in dit kader de bejaarden en de jonge gezinnen apart worden genoemd. De bejaarden nemen vooralsnog in de doorschuiving een belangrijke plaats in. Zij zullen vaak grotere woningen vrijmaken, indien zij de gelegenheid krijgen tweekamerwoningen van goede kwaliteit en niet te hoge huur te betrekken, ongeacht de groep welke voor tehuizen in aanmerking komt. En het is aannemelijk dat woningen met een jaarhuur van meer dan f. 2.000 slechts voor een zeer gelimiteerd aantal uit deze groep betaalbaar zijn, nog afgezien van de vraag of het dan gewenste woningtypen betreft. Jonge gezinnen kunnen evenmin in de nieuwbouw terecht, òf omdat het vigerende woningbeleid hen daartoe niet in staat stelt òf omdat hun betalingspotentie wordt overschreden. Deze jonge gezinnen zullen in toenemende mate de grote stad verlaten of vermijden, al dan niet met het opgeven van hun werkkring.

Slotopmerkingen

IN het voorgaande werd aan de hand van een arbitraire normatieve verdeling inzake de betalingspotentie van de Amsterdamse bevolking ten aanzien van de kale huur nagegaan, welke verschuivingen in de woningvoorraad zouden moeten optreden ten einde een ieder volgens draagkracht bij dezelfde maximaal geachte huurquote te laten

wonen. Het aanpassen van de werkelijk betaalde huren aan de uit de inkomensverdeling afgeleide is misschien een niet realiseerbaar streven. Het behoeft ook niet altijd een gewenst of noodzakelijk uitgangspunt voor het beleid te zijn.

Het hierboven aangeduide geval van een onder de gegeven omstandigheden theoretisch volmaakte doorschuiving leent zich niet voor snelle realisering. Ook bij een ruimere woningmarkt zullen zich immers bij vele huurders van oude woningen al of niet uitgesproken bezwaren tegen doorschuiving voordoen die overgang op een andere woning annex hogere huurquote in de weg zullen staan. Toch wordt daarmee het opstellen van een normatieve verdeling in de zin als boven gegeven niet nutteloos.

Het kan in de eerste plaats helpen het al te vlotte speculeren op de geweldige ruimte welke de inkomens in de bestaande verhoudingen bieden voor de bouw van grote aantallen dure woningen tegen te gaan. Want zelfs bij de optimistische quote van 17 pCt. voor de kale huur dreigt een overschot voor dure woningen in de bestaande plannen. En het kan tevens nadenkend stemmen ten aanzien van de verdere toekomst.

Met betrekking tot een integrale doorschuiving kan volgens het voorgaande de nieuwbouw in de hogere huurklassen slechts een gelimiteerde rol spelen, omdat er in het algemeen geen nieuwbouw gereed komt waarop belangrijke groepen potentiële doorschuivers, zoals bejaarden, zitten te wachten.

Zolang er niet gesaneerd wordt, treden genoemde bezwaren in mindere mate en minder duidelijk aan het licht. Zou men de sanering op grote schaal willen aanvatten en de daarbij behorende grote aantallen gedwongen verhuizingen van het oude naar het nieuwe woningbezit in

gang willen zetten, dan zijn er veel grotere moeilijkheden te verwachten. Daarbij zou men bij het doorzetten der sanering de kans lopen dat men de getroffen bewoners of dwingt de stad te verlaten of een veel hogere huurquote te accepteren dan de andere inwoners en dan met hun betalingspotentie strookt. Het één zou neerkomen op het verliezen van mensen en het andere op het verliezen van goede humeuren. Nog afgezien van de vraag wat met een eventueel overschot aan dure woningen zou moeten gebeuren is het een noch het ander een aanvaardbaar perspectief.

In het voorgaande kon onder meer aan het vraagstuk van het verband tussen huurhoogte en woongenot geen aandacht worden besteed. In dit verband moet de opmerking worden gemaakt dat de huren in het oude woningbezit vergeleken met het woongenot ook te hoog kunnen liggen. Dit aspect van het relatief te weinig verkregen woongenot dient óók aandacht te krijgen.

Er is bij het proces van nieuwbouw en doorschuiving uiteraard kans dat kwalitatief slechtere woningen met vrij hoge huren leeg zullen komen te staan of een veer zullen moeten laten wat de huurwaarde betreft. In het algemeen zal na verloop van tijd via het marktmechanisme een proces van herwaardering van woningen op gang kunnen komen en een daarmee corresponderende verschuiving in de bezetting van de huurklassen bewerkstelligen. Dat is eigenlijk op dit ogenblik reeds urgent, wil men onrechtvaardigheden in de huurhoogten wegnemen en een systeem van differentiële huurverhogingen zinvol kunnen toepassen. Hierbij moet de opmerking worden geplaatst dat een systeem van differentiële huurverhogingen, waarbij de huren van de oudere reeds goedkope woningen in de oudbouw buiten schot blijven en de huren van de duurdere woningen in de oudbouw hoger komen te liggen, een averechtse uitwerking kan hebben met betrekking tot de beoogde doorschuiving.

Amsterdam.

Drs. W. J. BRUYN.

Reclame: taak en mogelijkheid

RECLAME is, als bekend, één der middelen waarmee het commerciële beleid kan werken of — om in de moderne terminologie te blijven — één der elementen van de „marketing-mix”. De taak en de mogelijkheden van de huidige reclame zullen het best kunnen worden beoordeeld, wanneer nog eens wordt teruggegrepen op het ontstaan en de ontwikkeling van de reclame.

Reclame: inhoud en vorm

In de oorsprong van de communicatie tussen mensen stond het persoonlijk gesprek. Voor het gesprek op afstand kwam in de loop van de tijd de brief als een snellere, meer efficiënte en goedkopere, methode om elkaar iets te zeggen. De handelsbrief was en is de methode voor het zakelijke, respectievelijk commerciële, gesprek op afstand. Voor een goed begrip van het wezen van de handelsbrief lijkt het dienstig om de *inhoud* van de brief en de *grijpbare materiële vorm* ervan, het papier met schrift, te onderscheiden. De brief als materie is — dachten wij — niet anders dan een overbrenger, de drager van een commerciële boodschap (de inhoud) van de verzender naar de ontvanger. Wanneer een handelsbrief „verkoopt”, zoals men dat noemt, is het niet het geschrift dat dit doet, maar de boodschap die door het geschrift, de brief, wordt overgebracht. De materiële brief is in feite niet anders dan de zichtbare drager, de „verpakking” van de verkoopboodschap.

Hoe beter nu die drager en verpakking zijn gemaakt en verzorgd, des te aangenamer is de brief als beeld; des te verlokender nodigt hij uit tot openen en lezen, des te beter is de erin vervatte boodschap in staat haar eigen overtuigingswerk te doen. De schrijver van de brief, de klerk van de verzender, heeft de taak om de hem door zijn opdrachtgever ter verzending gegeven boodschap zo aan te voelen, te begrijpen en te schrijven, op een zodanig papier en met zulk een schrift, stijl en sfeer, dat de boodschap zo goed en onbelemmerd mogelijk aankomt bij, gelezen wordt door en doordringt in het bewustzijn van de ontvanger. Dan kan

leze boodschap haar volledige werk doen. Of de ontvanger dan positief of negatief reageert, hangt verder niet meer af van de volmaakte briefvorm, maar van de boodschap; en daarom gaat het bij de handelsbrief.

Toen nu in de loop der handelsontwikkeling de behoefte ging ontstaan om veel grotere groepen dan voorheen een commerciële boodschap te zenden, ontstond ook het besef dat de geschreven handelsbrief niet voldoende snel op grote schaal verspreid kon worden om alle gewenste „geadresseerden” op rendabele wijze te bereiken. Het gevolg was: het gebruik maken van massacommunicatiemiddelen, die in één slag velen tegelijk kunnen benaderen. De individueel gerichte handelsbrief kreeg daarmee zijn breed werkende opvolger, de massa-gerichte reclame, gebruik makend van pers, radio en televisie, point-of-sale materiaal enz.

Zo beschouwd zijn de moderne reclamemiddelen in wezen niets anders dan de op de massacommunicatie genichte en ontwikkelde opvolgers van de handelsbrief, die zelf weer een opvolger is van het gesproken commerciële woord van mens tot mens. Maar daarmee heeft de moderne reclame essentieel ook dezelfde taak, zij het op het gebied van massacommunicatie, als de oorspronkelijke handelsbrief, nl. het dragen en goed overbrengen van een haar toevertrouwde commerciële boodschap van de zender-opdrachtgever naar diegenen, die deze opdrachtgever wil of moet bereiken met deze boodschap. Evenals de individueel gerichte handelsbrief, heeft dan ook de tot massale groepen gerichte reclame tot taak om in de meest aantrekkelijke gestalte en langs de meest doeltreffende wegen de betreffende boodschap te dragen naar de „geadresseerden” en wel op zodanige wijze dat de „geadresseerden” ertoe worden gebracht om de „brief” te accepteren, hem te „openen”, te lezen en tot zich te laten doordringen. Evenals de materie handelsbrief, kan ook de materie reclame niet meer of minder doen dan dit. De reacties van de geadresseerden op die goede reclame-overdracht hangen daarna verder noodzakelijkerwijze af van de over-

gebrachte boodschap zelf (de inhoud van de reclame), die feitelijk de boodschap van de verzender-opdrachtgever is en die niet de boodschap van het reclamebureau kan of zelfs mag zijn. Vanzelfsprekend is de werkzaamheid van de inhoud van de boodschap mede afhankelijk van de formulering ervan, van het naar voren brengen van de positief overtuigende elementen eruit.

Reclame: overtuigingskracht en meetbaarheid.

HET bovenstaande zou impliceren dat een controle op de reclamewerking, vooraf (pretesting) of achteraf, dient te zijn een controle op het goed volbrengen van deze *overbrengingstaak*. Wanneer dit zou kunnen worden aanvaard, dan zouden vele moeilijkheden die nu bestaan ten aanzien van de zgn. onmeetbaarheid van de reclamewerking op tamelijk eenvoudige wijze zijn op te lossen. Deze onmeetbaarheid immers komt voort uit een door elkaar halen van de overbrengingstaak der reclame en van de werking der in haar vervatte commerciële boodschap. Deze boodschap wordt meestal niet alleen overgedragen door reclame, maar ook door vertegenwoordigers, distributiepunten en andere marketingmiddelen. Wanneer men de werking wil meten van de reclame zelf t.o.v. haar taak, nl. het goed en duidelijk overdragen, dan dient men te onderzoeken of zij inderdaad dat wat de opdrachtgever in feite wil zeggen, deugdelijk overbrengt naar diegenen waarvan hij het recht heeft te bepalen dat zij de boodschap moeten ontvangen. Dit bepalen kan de opdrachtgever geheel zelf doen, of mede op grond van adviezen van de geïnteresseerde reclamewerkers of anderen. Wanneer de boodschap van de opdrachtgever vaststaat en de „geadresseerden” vaststaan, dan is een goede controle mogelijk ten aanzien van de vraag of de reclame op een deugdelijke wijze haar bemiddelingsopdracht heeft vervuld. De verantwoordelijkheid van de reclame als communicatiemiddel staat dan ook duidelijk vast, met alle positieve gevolgen van dien.

Het meten van de *overtuigingskracht* van de commerciële boodschap zelf is een geheel andere zaak, die dan ook op andere wijze dient te worden onderzocht, ermee rekening houdend dat meestal de boodschap óók op andere wijzen naar de „prospects” wordt gebracht. De checkvraag op de reclame is: „Hebt u, geadresseerde, deze boodschap goed ontvangen en begrepen?”. De checkvraag op de boodschap is: „Wat is, geadresseerde, na het goed ontvangen van deze boodschap, uw reactie geweest?”. Deze twee zaken mogen niet worden verward, want dáárhoor ontstaat onmeetbaarheid.

Overbrenging (door het medium reclame) en overtuigingskracht van de boodschap zijn twee aparte zaken, die apart moeten worden gecontroleerd. Dan ontstaat een zuiver beeld in de meting tussen de diverse effecten en verantwoordelijkheden. In wezen is de reclame geenszins onmeetbaar, mits men wil onderscheiden wat gemeten dient te worden.

Als deze gevolgtrekkingen logisch en aanvaardbaar zijn, hoe is dan te verklaren dat de reclamebureaus zich van oudsher niet alleen tot hun duidelijke overdrachtstaak hebben beperkt, maar zich allerwegen ook wijden aan het denken en adviseren op het commerciële beleidsterrein van de opdrachtgevers? Ja zelfs, dat dit van hen ook wordt verwacht, en dat de Regelen voor het Advertentiewezen er hele alinea's aan wijden? Dit vindt zijn oorzaak — menen wij te mogen stellen — in het

Internationaal beleggingsfonds
in Aardgaswaarden

INTERGAS

Participaties dagelijks ter beurse verhandelbaar
via uw bankier of commissionair.

(I. M.)

normale verantwoordelijkheidsgevoel van ieder, die met loyaliteit voor zijn opdrachtgever werkt. De schrijver van een goede handelsbrief beperkt zich meestal niet tot het alleen maar zo goed mogelijk schrijven en verzenden van een brief over de hem gegeven boodschap, maar zal met zijn opdrachtgever willen overleggen en zelf willen denken over elementen die wellicht verbeterd zouden kunnen worden.

Niet anders is het bij de reclame-man. Deze heeft wel tot taak om een boodschap over te brengen, maar hij kan deze alleen in de meest passende vorm gieten en overdragen, wanneer hij haar precies begrijpt en doorleeft, d.w.z. wanneer hij erover gedacht, gesproken, gediscuteerd heeft en er voldoende commercieel gevoel op na houdt om ook vanuit zijn algemene ervaring te kunnen en te willen adviseren over verbeteringen, vernieuwingen e.d. De opdrachtgever heeft daar baat bij en zal dat dan ook gaarne begroeten, mits ... het in de juiste sfeer geschiedt en mits de reclamemedewerker niet vergeet dat zijn eerste opdracht is het overbrengen van en niet het ingrijpen in het commerciële beleid van de opdrachtgever.

De reclame op zichzelf, dus „sec”, heeft tot taak vorm te geven aan de boodschap van de opdrachtgever en dit te doen via de massacommunicatiemiddelen, zoals de handelsbrief deze taak had en heeft op het gebied van de individuele communicatie. Het reclamebureau wil en zal de uitvoering hiervan het best tot stand brengen wanneer het zich heeft ingeleefd en ook zelf daardoor overtuigd is geraakt. Pas dan ontstaat in samenwerking met de opdrachtgever de zgn. „overtuigende reclame”, d.w.z. *een doeltreffende overdracht van een overtuigende boodschap*.

Reclame: creativiteit en wetenschap

DE vorm, waarin de boodschap wordt gebracht, moet worden „gecreëerd”; aan de boodschap moet een zichtbare, hoorbare of grijpbare gestalte worden gegeven, die bij haar past en haar op de meest juiste wijze dekt en naar voren laat komen. Deze vorm moet de bereikte ontvanger uitnodigen tot het accepteren van de „brief”, het „openen” en het lezen ervan en het tot zich laten indringen van de inhoud. De ontwerper van deze vorm (visualisering en bewoording) heeft als zodanig geen invloed op de originaliteit van des opdrachtgevers boodschap, wel op de eventueel mogelijke origi-

naliteit van de gestaltegeving. Hij moet de creatie van de boodschapvorm verzorgen, gedaante eraan geven en daarom zal hij uiteraard creatief zijn, scheppend in de werkelijke betekenis van het woord.

Als „toegepaste kunst” is de reclamecreatie altijd dienend, en moet zij vóór alles aansluiten bij de over te brengen boodschap en de bemiddeling daarvan tussen de opdrachtgevers en de te bereiken prospects. Als een bepaalde originaliteit in de vormgeving hiermee in strijd zou zijn, mag zij niet worden gebruikt. Er is dus een „gebonden creativiteit”.

De reclame-vormgever zal daardoor pas dan zijn creatieve taak optimaal kunnen vervullen wanneer hij helder weet, waaráán hij vorm moet geven en tot wie de overdracht zich richt. De tijd van de „natte vinger” is wel voorbij in de reclame; „alleen maar intuïtie” wordt steeds meer vervangen door het „uitgewerkte platform” van waaruit de creatieve functie beter kan worden vervuld. Dit platform nu, deze richtinggever aan de werkelijke vormgeving, wordt deugdelijker naarmate de commerciële (marketing)-wetenschap, de research, de psychologie enz. de gelegenheid krijgen om bij te dragen aan de doordenking en eventueel de uitwerking van de boodschap die door de reclame moet worden overgebracht, en aan de bepaling van de te bereiken „markt” voor de opdrachtgever en van de overbrengingsmiddelen, waarlangs de reclame deze markt kan bereiken.

Waar het bij de creatie gaat om de vorm, gaat het bij deze „wetenschap” om de inhoud en richting van de reclame. Deze wetenschap is als het ware een bemiddelende partner in het gesprek tussen opdrachtgever en reclame-uitwerker en zij vervult haar functie dus het beste als zij gevoel heeft voor beide, zonder een van beide te (willen) vervangen. Zij kan ten directe bate van de opdrachtgever werken wanneer het gaat om verbeteringen in de boodschap — bijv. door middel van produkt-, verpakkings- of marketingverbeteringen — of om verbeteringen in de door de opdrachtgever uiteindelijk te bepalen keuze van „geadresseerden”, bijv. door middel van nieuwe groepen of afstoting van onrendabele groepen. Zij werkt ten bate van de reclame-uitvoering, dus in eerste instantie voor het bureau, wanneer het gaat om het goede en analytische begrip van de aanwezige boodschap en „geadresseerden”, en om het mede uitzoeken van de beste wijze van reclamebemiddeling en de geschikte media.

Deze wetenschapsbijdrage is voor een groot deel een onderdeel geweest van de taken van account-executives en creatieve topmensen, op basis van hun commerciële gevoel, hun besef van verantwoordelijkheid en loyaliteit jegens opdrachtgevers. Naarmate echter de concurrentieverhoudingen steeds scherper worden en de markt voller wordt, gaat de wetenschapsbijdrage ook in de reclame een voortdurend belangrijker rol spelen en zal zij bij de grotere bureaus ook steeds meer vervuld worden door specialisten op het gebied van commercieel beleid (marketing) en research (straks ongetwijfeld ook op het gebied van psychologie, sociologie enz.). Dit zal juist gebeuren om de reclame niet te laten verworden tot „reclame uit een reageerbuisje”.

Creativiteit en op de verkoop gerichte wetenschap zijn dus beide van essentieel nut in de reclame, omdat zij elkaar aanvullen. Dat de „creatieve sectie” en de „wetenschapssectie” in de reclamewereld elkaar nog wel eens in de haren kunnen zitten, is meer een symptoom van het gevecht om elkaar te leren kennen en te leren

respecteren dan een negatief verschijnsel. Goede krachten moeten eerst met elkaar strijden voordat zij elkaar vinden. Zeker is dit nog zo, waar de creatieve sectie de oudste is, en de wetenschapssectie haar nieuwe plaats in de reclame nog grotendeels moet waar maken.

Bergambacht.

Dr. A. D. BONNET.

Ingezonden stuk

Sinaasappelen in de E.E.G.-marktordening voor groenten en fruit

SLECHTS een kleine aantekening van principiële aard bij het artikel van de heer Kraaijeveld in „E.-S.B.” van 23 februari 1966: de heer Kraaijeveld vereenzelvigd het „E.E.G.-landbouwsysteem” met een systeem van optrekking van de invoerprijzen door kunstmatige heffingen enz. Zoals echter o.a. in mijn artikel over olijfolie (zie „E.-S.B.” van 26 januari 1966, blz. 99-100) gesteld, is het „E.E.G.-landbouwsysteem” als zodanig met beide systemen verenigbaar, nl. met dat genoemd door de heer Kraaijeveld, van kunstmatig opgetrokken, invoerprijzen (E.E.G.-prijsniveau in principe gelijk aan de opbrengst van de producenten) enerzijds en anderzijds met het systeem van deficiency-payments (opbrengst van de producenten verkregen gedeeltelijk uit de markt en gedeeltelijk d.m.v. aanvullende steun, zoals reeds toegepast resp. door de E.E.G.-Ministerraad principieel beslist voor *durumtarwe*, *oliehoudende grondstoffen* en met een zekere variatie voor *olijfolie*). Het voor de hand liggende principe dat produkten met een lage voorzieningsgraad bij voorkeur het systeem van deficiency-payments moeten volgen is dus voor een reeks produkten wel consequent in het E.E.G.-landbouwbeleid doorgevoerd.

De verwijzing van de heer Kraaijeveld naar een tijdelijk uitstel van het E.E.G.-systeem voor margarine berust op een misverstand: het systeem t.o.v. margarine-grondstoffen is en blijft dat van deficiency-payments waarbij oliehoudende zaden tegen een invoerrecht van 0 en in principe zonder enige heffing de E.E.G.-grens passeren. Er is wel een voorgenomen bestemmingsheffing op alle in de E.E.G. verbruikte vetten van naar verwachting ca. 15 ct. per kg vet (met een mogelijkheid voor tijdelijk uitstel in Nederland en Duitsland). Deze zgn. vetbelasting — hoe ongewenst ook voor de Nederlandse margarineconsumment — maakt echter geen onderscheid tussen ingevoerd en uit de E.E.G. afkomstig produkt; beide worden met hetzelfde bedrag belast.

's-Gravenhage.

P. T. POHARNOK.

Naschrift

DANK van de agrarische leek aan de heer Poharnok voor zijn principiële aantekening. Mijn aanduiding van het in de E.E.G. gevoerde landbouwbeleid was te summier, zoals door hem is aangetoond. Echter is de door mij aangegeven methode voor de praktische consequenties van dat beleid het meest relevant en het verst strekkend, waarover tussen ons naar ik dacht geen verschil van mening bestaat.

Eén van mijn bezwaren tegen het oorspronkelijk voorgestelde beleid inzake sinaasappelen was dan ook het niet volgen van de volgens de heer Poharnok voor de hand liggende lijn. Waarom de Raad het later in die richting geamendeerde Commissie-voorstel in maart jl. van de agenda heeft afgevoerd, is mij niet bekend, doch dat zou kunnen samenhangen met de omstandigheid dat men niet te veel precedentes in de richting van deficiency-payments wil vestigen.

Dat het stelsel van deficiency-payments evenmin rozegeur en maneschijn is moge blijken uit de door de heer

Poharnok gememoreerde vetbelasting, die naar ik aanneem ten doel heeft de compensatie voor het achterwege laten van compenserende heffingen te financieren.

Ten slotte nog een eigen correctie op mijn artikel: na de gewraakte zinsnede op blz. 216 van „E.-S.B.” dd. 23 februari 1966 vermeldde ik de heffing van invoerrechten na instelling van een compenserende heffing. Dit is niet het geval, hetgeen bij een voor het doel berekende variabele heffing eigenlijk voor de hand ligt.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

H. KRAAIJEVELD

Europa-bladwijzer

No. 37

Fusie der Gemeenschappen

DE fusie van de Gemeenschappen werpt haar schaduw vooruit en de implicaties van het samengaan dwingen allerwegen tot een evaluatie van de bestaande instellingen en verhoudingen en een overwegen van de mogelijke ontwikkelingen in een andere constellatie. Ook Euratom, een instelling van het Europa van de Zes, waarover vergelijkenderwijs heel wat minder wordt geschreven dan over de andere twee Gemeenschappen, zal in de fusie zijn begrepen en in het licht daarvan heeft *Hans Heinrich Kruse* enkele opmerkingen gewijd aan het Duitse standpunt met betrekking tot Euratom en een Europese kernenergiepolitiek: „Réflexions sur le développement d'Euratom” (*Les Problèmes de l'Europe*, no. 28, 1965, blz. 20-31). Zie voor een beknopte bespreking Europa-bladwijzer no. 36¹⁾.

Het artikel behandelt achtereenvolgens zeer kort: achtergrond, ontwikkeling, de houding van de nationale staten ten opzichte van de economische politiek, de doelstellingen van Euratom, haar industriële politiek en de bevoorradingspolitiek. Enkele slotopmerkingen worden gewijd aan de toekomst van Euratom. In het bijzonder gaat de schrijver in op de politiek van Euratom die zich thans in de eerste plaats richt op het totstandbrengen van het project ORGEL (het tot ontwikkeling brengen van een bepaald type reactor). Deze voorkeurspolitiek van de Commissie van Euratom wordt door Duitsland afgewezen. Niet omdat de Bondsrepubliek, zoals Frankrijk, meer heil zou zien in het ontwikkelen van reactoren die werken met gewoon uranium (in plaats van met het verrijkte uranium, waar Euratom zich thans op toelegt), maar omdat Duitsland de keuze niet zo wenst te stellen. Bovendien acht zij het niet in de eerste plaats de taak van Euratom om zelf zodanige projecten ter hand te nemen, doch veeleer om indirect onderzoek van de lid-staten op het gebied van de kernenergie en de vreedzame toepassing te stimuleren en te steunen.

Uit het gehele artikel blijkt, dat de Bondsrepubliek zeer gereserveerd staat tegenover de huidige opzet en inrichting van Euratom en in het bijzonder gekant is tegen elke vorm van direct ingrijpen en optreden door de Commissie.

¹⁾ In „E.-S.B.” van 2 maart 1966.

Dit manifesteert zich met name ook ten aanzien van de bevoorradingspolitiek van Euratom. De herhaalde verzekering, dat deze oppositie niet geldt het supranationale karakter van de Europese Gemeenschappen als zodanig, doet wat tweeslachtig aan, omdat het juist de supranationale elementen van het Verdrag zijn, waartegen verzet rijst. Hoewel de lezer in het algemeen wel een indruk krijgt van de publieke opinie in Duitsland en Duitse standpunten, gaan enkele finesses enigszins schuil in voor leken veelal ontoegankelijke kern-terminologie.

Een geheel ander aspect van Euratom wordt belicht door *Dr. H. Ph. Visser 't Hooft*: „Quelques aspects des contrats de recherches d'Euratom” (*Cahiers de Droit Européen*, 1965, no. 2, blz. 148-153). In kort bestek worden door de schrijver een aantal punten belicht, die de onderzoekcontracten van Euratom een bijzonder karakter verlenen. Dit zijn met name: de keuze van de contractpartijen; de soorten van contracten (contracten waarbij het onderzoek geheel door een derde wordt verricht en zgn. associatiecontracten) en ten slotte bijzondere bepalingen in deze contracten, die geboden zijn door voorwerp en aard van een wetenschappelijk onderzoek. Een bijzonder aspect daarbij is de vraag van het toepasselijke recht. Bijna altijd wordt het Hof van Justitie te Luxemburg uitsluitend bevoegd verklaard met betrekking tot geschillen over de uitvoering van het contract.

P.-H. J. M. Houben: „The merger of the executives of the European Communities” (*3 Common Market Law Review*, 1965-1966, blz. 37-89). Na een historisch overzicht te hebben gegeven van de voorgeschiedenis, bespreekt Houben uitvoerig het Verdrag, waarbij één Raad en één Commissie voor de Europese Gemeenschappen zijn ingesteld. Wat de inhoud betreft volgt het Verdrag in beginsel de Verdragen van Rome. Naar de vorm gezien zijn de institutionele bepalingen van het Verdrag een onafhankelijk geheel en nemen zij als zodanig de plaats in van de overeenkomstige bepalingen van de drie Verdragen. Echter is harmonisatie ook nog op een andere wijze tot stand gebracht, nl. door aanvulling van de bepalingen van de verschillende Verdragen zelf. Dit tegelijkertijd volgen van twee methoden heeft de duidelijkheid van het Verdrag niet bevorderd.

Vervolgens wijdt hij een nadere beschouwing aan de vijf hoofdstukken van het Verdrag. Hij wijst erop, dat de gelegenheid gunstig is om de voorlopige reglementen van orde, waar de Raden mee werken, door een definitief reglement te vervangen. Hierin zouden procedurele bepalingen betreffende het deelnemen van de Raad in de besluitvorming moeten worden vastgesteld. Bovendien zou voorzien moeten worden in openbaarmaking van de resultaten van stemmingen in de Raad. Bijzondere aandacht schenkt Houben ook aan de regeling betreffende het Comité van Permanente Vertegenwoordigers (art. 4).

Hoewel art. 9 bepaalt, dat de (nieuwe) Commissie de aan de vroeger bestaande instellingen verleende bevoegdheden uitoefent, zijn toch enige wijzigingen hierin aangebracht (betreffende o.a. coöptatie en begroting). Gedurende een overgangperiode zal zij uit 14 leden bestaan (art. 32), daarna uit 9 (art. 10(1)). Hun benoeming zal geschieden door de regeringen; het coöptatiesysteem (art. 10 E.G.K.S.) is dus afgeschaft.

Het derde hoofdstuk bevat de financiële bepalingen. De schrijver benadrukt, dat harmonisatie van de begrotingsprocedures niet noodzakelijk was voor een fusie van de executieven. Wel moest een regeling worden getroffen om de uitgaven, die rechtstreeks met de functionering van de ene executieve verband hielden, te verdelen. De regeringsvertegenwoordigers besloten echter in één gemeenschappelijke begroting van de Europese Gemeenschappen te voorzien om zodoende de organisatie van de Gemeenschappen te vereenvoudigen. Gekozen is de procedure van de Verdragen van Rome (art. 21). Pogingen om als compensatie voor het afschaffen van de procedure van art. 78 E.G.K.S. de bevoegdheden van het Parlement te vergroten zijn mislukt.

Ten slotte geeft Houben een gedetailleerde weergave van de in het vierde hoofdstuk (ambtenaren en andere personeelsleden) en in het vijfde (algemene en slotbepalingen) neergelegde regels. Zijn conclusie is, dat het fusieverdrag een belangrijke voorwaarde zal vervullen voor een effectiever beleid. Bovendien zal de voorziening in één administratie de groei van een sterke interne organisatie bevorderen en in aanzienlijke besparingen resulteren. De nieuwe Commissie zal een krachtiger positie t.o.v. de Raad innemen. Ook de betekenis van het Parlement zal door de fusie worden versterkt.

In zijn kroniek in het *Neue Juristische Wochenschrift* behandelt G. Nicolaysen in het nummer van 9 september 1965 (blz. 1653-1658) enkele actuele vraagstukken van de Europese Gemeenschappen, waarvan veruit het belangrijkste de crisis van 30 juni 1965 is. Deze beziet hij vanuit juridisch oogpunt; terecht wijst hij er daarbij op, dat hij op deze wijze slechts één, niet doorslaggevend, onderdeel van het gehele probleem bespreekt. De Raad heeft de in art. 7 lid 2 Vo. 25 gestelde termijn overschreden. Daar staat echter tegenover dat de Franse reactie hiermede in geen enkele verhouding staat. De medewerking van de nationale regeringen is voorwaarde voor het bestaan van de Gemeenschappen. Niets wijst erop, dat niet alsnog over de land-

bouwfinanciering overeenstemming had kunnen worden bereikt. Overigens eist de praktijk niet meer dan dat in het voorjaar van 1966 een nieuwe financieringsregeling gereed is.

Juridisch gezien is uitsluitend de eis inzake verdere uitvoering van de landbouwfinanciering tot aan het einde van de overgangperiode voldoende precies bepaald. De andere bestanddelen van het Commissie-pakket (eigen middelen van de Gemeenschappen en uitbreiding van de bevoegdheden van het Parlement) zijn niet aan een termijn gebonden. Nicolaysen is van mening, dat men deze voorstellen op dit moment beter op de lange baan kan schuiven. Ruimer gezien is het de vraag of het „point of no return” nu reeds bereikt is en of het sterk genoeg is om de huidige strijd te kunnen weerstaan.

Vervolgens geeft hij een uitvoerige weergave van het op 8 april 1965 tot stand gekomen Verdrag tot fusie van de executieven en de Raden. Tevergeefs zal men hier een spectaculaire vooruitgang zoeken in democratisch opzicht. Wel acht hij het evenals Houben (supra) mogelijk, dat de samensmelting van de bevoegdheden van de drie Verdragen de positie van de ene Commissie zal versterken. Ten slotte bespreekt hij het arrest van het Hof van 1 juli 1965 in de Gevoegde Zaken 106 en 107/63 (Toepfer en Getreide Import) en het verzoek om een prejudiciële beslissing van het Hessische „Finanzgericht” te Kassel van 26 februari 1965 (Zaak 16/65, Schwarze tegen Einfuhr- und Vorratstelle für Getreide und Futtermittel).

Institutionele aspecten

OVER de wijze waarop de E.E.G.-Commissie in de praktijk functioneert is nog maar weinig geschreven.

Het is daarom verheugend, dat niemand minder dan haar voorzitter *Prof. Hallstein* over de positie van de Commissie — a new factor in international life — een lezing heeft gehouden, die werd gepubliceerd in de *International and Comparative Law Quarterly* (1965, blz. 727-741). Daarin wijdde hij vooral aandacht aan de juridische aspecten van haar optreden.

Allereerst besprak Hallstein de rol van de Commissie bij het totstandkomen van de Raadsbeslissingen. Door middel van haar initiatiefrecht zet de Commissie het hele wetgevingsproces in gang. Het heeft behalve een technische, ook een duidelijke politieke betekenis. De besluitvorming zelf geschiedt in een constante dialoog met de Raad in het kader van vele commissies van experts. Hallstein onderstreepte nog eens de betekenis van art. 149(1) E.E.G., bepalende dat de Raad alleen met eenstemmigheid van voorstellen van de Commissie kan afwijken. De positie van de Commissie wordt hierdoor, in het bijzonder wanneer de meerderheidsbeslissing in de Raad regel zal zijn geworden, in niet onaanzienlijke mate versterkt. Ook oefent de Commissie zelfstandige en gedelegeerde wetgevende en bestuurlijke bevoegdheden uit. Het bijzondere van de delegatie in het Verdrag is, dat deze niet te allen tijde door de Raad kan worden teruggenomen, maar dat daarvoor weer een voorstel van de Commissie is vereist. Aan de Commissie

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

is als tweede taak het (bijna) uitsluitende toezicht op de nakoming van verdragsverplichtingen door lid-staten en particulieren opgedragen onder de uiteindelijke rechtscontrole van het Hof. Op haar beurt is de Commissie verantwoording schuldig aan het Europees Parlement.

Een aparte beschouwing wijdde Hallstein aan de rol van de Commissie ten aanzien van de buitenlandse betrekkingen van de E.E.G. Een zeventig vertegenwoordigers van derde landen zijn bij de Gemeenschap geaccrediteerd. De Commissie voert, binnen het haar door de Raad verstrekte mandaat, zelfstandig alle onderhandelingen over handelsakkoorden, toetreding of associatieproblemen. Het is gebruikelijk, dat vooraf „exploratory conversations” met de betrokken landen worden gehouden, waarbij de Commissie in de gelegenheid is een algemeen beeld van de intenties van de wederpartij te krijgen en op haar beurt het derde land op de hoogte stelt van de bedoelingen van de Gemeenschap.

Evenals de beschouwingen van *Maas* over „Democratie in de Europese Gemeenschappen” (*Internationale Spectator*, 1965, blz. 883-902 en blz. 1240-1253), werd de bijdrage van *M. J. Kuiper* in *Ars Aequi* (1965, no. 10, blz. 245-265) over „Wetgeving en parlementaire stelsel in de E.E.G.” ingegeven door het voorstel van de Commissie van maart 1965 met betrekking tot uitbreiding van de begrotingsbevoegdheden van het Europees Parlement. Ook al heeft dit voorstel zeer aan actualiteit ingeboet, vooral als gevolg van de Franse houding, de opmerkingen van Kuiper blijven lezenswaard. Na een overzicht van de institutionele bepalingen in het Verdrag, wordt met name het (geringe) aandeel van het Europees Parlement in de wetgeving besproken. Kuiper wijst op een aantal factoren waardoor zijn adviezen en de controle op de besluitvorming door Raad van Ministers en Commissie in het algemeen ineffectief blijven. Ook hij noemt daarbij als belangrijk punt het gebrek aan openbaarheid bij de beraadslagingen van de Raad. Een frappant voorbeeld is de wijze waarop de zgn. Beheerscomités in de landbouwverordeningen zijn tot stand gekomen. Slechts op het laatste moment had het Parlement bij geruchte vernomen, dat de Raad voornemens was de uitvoering van de landbouwregelingen in belangrijke mate toe te vertrouwen aan een intergouvernementeel comité, terwijl in het oorspronkelijke voorstel van de Commissie — waarover het Parlement advies had uitgebracht — een dergelijke besluitvorming in het geheel voorkwam. Uiteindelijk werd toen een compromisoplossing gekozen (vgl. bijv. artt. 25-27 Vo. 19). Met deze en andere voorbeelden toont Kuiper aan, dat het parlementaire element in de Gemeenschappen slechts in geringe mate is vertegenwoordigd.

Vervoer

Dr. R. Wägenbaur, „Die gemeinsame Verkehrstarifpolitik in der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft”, *Aussenwirtschaftsdienst des Betriebsberaters* (30 augustus 1965, no. 13, blz. 284-288). Op 22 juni 1965 heeft de Raad overeenstemming bereikt over de grondbeginselen van een gemeenschappelijke politiek inzake de vervoertarieven. Wägenbaur geeft allereerst een overzicht van het aangenomen tariefsysteem. In plaats van door de nationale overheid voorgeschreven vaste prijzen zullen marge- of referentietarieven gelden. Beide soorten tarieven zullen gepubliceerd moeten worden, echter niet de binnen de marge toegepaste prijzen. Een comité van regeringsdeskundigen zal de markt controleren. Evenwel zal een lid-staat op de

ALLE BANKZAKEN
WODAN HANDELSBANK
Heemraadssingel 107 - Rotterdam - telefoon 23 59 85

(I.M.)

vervoersmarkt kunnen interveniëren „ingeval de economische ontwikkeling van haar land door de ontwikkeling van de vervoersmarkt in gevaar wordt gebracht”. Deze principiële overeenstemming over een tariefsysteem heeft de Raad ten slotte in het kader van een geleidelijke toenadering van de mededingingsvoorwaarden ondergebracht.

Vervolgens bespreekt Wägenbaur de voor invoering van het systeem voorziene etappes. Op dit moment zijn alleen de beide eerste etappes nader uitgewerkt. Over de derde en laatste etappe zal de Raad voor het eind van de tweede etappe (31 december 1972) moeten besluiten. Wägenbaur verwacht dat op grond van het nieuwe tariefsysteem de prijsconcurrentie binnen de vervoersmarkt aanzienlijk zal toenemen. Het is echter mogelijk, dat deze versterkte concurrentie via de achterdeur van de capaciteitsregeling, de toelatingseisen en kartelachtige fusies weer ongedaan zal worden gemaakt. Het voorziene prijssysteem roept ook enige bezwaren op. Het voornaamste is wel, dat het grensoverschrijdende en het nationale verkeer verschillend worden behandeld. Bovendien worden twee naast elkaar bestaande maar verschillend opgezette prijssystemen geschapen. Het voorzien van een ontsnappingsclausule schijnt met een gemeenschapsregeling niet onverenigbaar. Echter is het de vraag, of door de ontwikkeling van de vervoersmarkt inderdaad de economische ontwikkeling van een land in gevaar kan worden gebracht. Een dergelijke clausule is eigenlijk alleen acceptabel, wanneer haar voorwaarden nader worden gepreciseerd en zij een ware gemeenschapsoplossing inhoudt (als bijv. art. 226). De op 22 juni 1965 bereikte overeenstemming houdt voorlopig slechts de vaststelling van een werkprogramma in. Het ontworpen systeem zal door de Commissie in een ontwerp-verordening moeten worden neergelegd.

Het onderlinge verband tussen ondersteuningsvervoertarieven, regionale ontwikkelingspolitiek en de mededingingsregels is het onderwerp van een uitgebreide studie door *Rolf Wägenbaur* in *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht* (1965, no. 3, blz. 180-216) onder de titel „Unterstützungstarife, Regionalpolitik und Wettbewerb im Gemeinsamen Markt”. In de inleiding wordt als het centrale doel van de E.E.G.-vervoerspolitiek gezien het verwijderen van maatregelen die de voorwaarden waaronder de mededinging plaatsvindt vervalsen; tegelijkertijd moet men in principe de E.E.G.-mededingingsregels (speciaal art. 92) op het gebied van het transport toepasselijk achten, wat voor speciale uitzonderingen er later ingevolde art. 75 E.E.G. dan ook zouden worden gemaakt. Dit is ook de strekking van art. 80 E.E.G. Besproken worden: bepalingen die verband houden met art. 80; de terreinen, die bestreken worden door resp. de artt. 80 en 92; de draagwijdte van het verbod van art. 80 betreffende steunmaatregelen; en de procedure die de Commissie moet volgen onder art. 80(2). Elk van de criteria die in de laatste bepaling worden genoemd, wordt onderzocht. Wägenbaur concludeert, dat directe vormen van bijstand die de basisstructuur van het betrokken gebied verbeteren beslist de voorkeur verdienen boven de minder in het oog

springende distorsies van samenstellen van vrachtprijzen. De door de Bondsrepubliek, Frankrijk en Italië aangenomen maatregelen worden opgesomd met het oog op de beginselen die de Commissie zal toepassen om verzoeken om steunmaatregelen te toetsen. In een laatste deel wordt de plaats van „concurrerende” uitzonderingsvrachttarieven in de E.E.G. geanalyseerd, evenals de rol van „als-ob-Tarife” met betrekking tot potentiële concurrenten. In het hele artikel komen talrijke verwijzingen naar de situatie onder de E.G.K.S. voor.

Mededinging

In *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht*, no. 3, maart 1965, blz. 121-127 geven *N. Koch* en *F. Froschmaier* onder de titel: „Patentgesetze und Territorialitätsprinzip im Gemeinsamen Markt” een beschouwing over de gevolgen van toepassing van het zgn. territorialiteitsbeginsel bij octrooien in verband met de anti-kartelbepalingen in de E.E.G. Deze laatste streven vrije mededinging na. Daarom is het noodzakelijk volgens de schrijvers om de „consumptie” van het octrooi niet uitsluitend te beperken tot binnen de grenzen van het territorium van één lid-staat in de gevallen waarin in één of meer andere lid-staten parallelpatenten bestaan. Immers, anders zou een octrooinemer (door zijn licentienemers exportverboden op te leggen enz.) een marktverdeling kunnen bereiken, die volgens de artt. 85 e.v. van het E.E.G.-Verdrag ontoelaatbaar is. Dit zou trouwens ook niet stroken met hun idee, dat een uitvinder slechts op een redelijke beloning aanspraak kan maken en geen onbeperkte winst mag kunnen maken. Door het gepatenteerde produkt voor de eerste maal in het verkeer te brengen moet het recht van de octrooihouder als geconsumeerd worden beschouwd.

In het juni-nummer van hetzelfde tijdschrift (no. 6, blz. 302-304) geeft *J. Monnet* een antwoord op de hierboven kort aangeduide stellingen van Koch en Froschmaier, neerkomende op een fundamentele kritiek op hun uitgangspunt en daardoor ook op hun conclusies. De economische consequenties van hun stellingen, die gebaseerd zijn op een van het traditionele concept „octrooi” afwijkende opvatting, zijn zijns inziens niet voldoende overdacht. Het Verdrag heeft naar Monnet meent juist niets veranderd aan de rechtmatigheid van het uitoefenen van het patent-monopolie, zoals de verschillende octrooi-wetgevingen in de lid-staten die kennen en toestaan. Zelfs als deze wetten gewijzigd zouden worden, zou het in de praktijk buitengewoon moeilijk zijn te bewijzen, dat een ingevoerd produkt zijn oorsprong buiten de E.E.G. heeft, om zo de invoer ervan te kunnen tegengaan. Afgezien van het utopische en gevaarlijke ervan om de oplossing van dit probleem in een algemene toepassing van de verwerkingsleer te zoeken, is het de vraag of het door Koch en Froschmaier nagestreefde doel van een vrij verkeer van geoctrooierde produkten binnen de Gemeenschap als absolute en direct geldende regel wel wenselijk is, gezien de huidige economische structuur van de Gemeenschappelijke Markt. Alle belangen zouden ermee gediend zijn, aldus Monnet, de uitvinders op andere wijze dan door wijziging van de nationale octrooiwetten er toe te brengen rekening te houden met de behoeften van de Gemeenschappelijke Markt. Hiermee is een vereenvoudiging door het instellen van één enkel éénvormig octrooi niet uitgesloten.

In de *Revue du Marché Commun* van juni 1965 (no. 81, blz. 268-273) geeft de Franse Minister van Justitie, *J. Foyer*, een uitvoerige bespreking van het Franse voorstel een

5%	Rente van uw spaargeld met een Spaardeposito (1 jaar opzegging) van de
Algemene Bank Nederland (Nederlandsche Handel-Maatschappij — De Twentsche Bank)	

(I.M.)

Europese vennootschap te creëren („La proposition française de création d'une société de type européen”). Deze zou naast de reeds bestaande nationale vennootschappen moeten bestaan en ook onderworpen moeten zijn aan het nationale recht, zowel in die zin dat de bepalingen van de uniforme wet nationaal recht zouden zijn, alsook dat de opvulling van de leemten in de uniforme wet aan het nationale recht overgelaten zou zijn. Een voordeel hiervan is, dat een algemene toepassing van de nieuwe bepalingen zou zijn verzekerd. De grote lijnen van de toekomstige Europese vennootschap besprekend wijst Foyer erop, dat in de bijlagen van de toekomstige wet modellen van statuten neergelegd zouden kunnen worden, die varianten van de in de uniforme regeling voorziene vennootschap mogelijk zouden maken. De keus van de naamloze vennootschap als uitgangspunt blijkt heel natuurlijk, want deze is reeds in alle landen bekend. De uniforme wet zal inzake talrijke onderwerpen in het verlengde liggen van de richtlijnen, die op grond van art. 54 (3) E.E.G. worden vastgesteld. Echter zal in de statuten van de Europese vennootschap uit alle alternatieven, die de communautaire maatregelen laten, een keus moeten worden gedaan. Ten slotte behandelt hij de problemen van internationale aard, waar de Europese vennootschap mee te kampen zal krijgen, met name de vraag naar de geconsolideerde balans en de kwestie van de definiëring van de maatschappelijke zetel.

Het eerste ontwerp ener richtlijn inzake rechtspersonen van de E.E.G.-Commissie (waaraan een groot deel van De Naamloze Vennootschap van juni 1964 werd gewijd), was mede aanleiding voor *Prof. P. Sanders* om nog eens de vraag aan de orde te stellen of de Nederlandse wetgever er niet verstandig aan zou doen om in de wet het onderscheid tussen de „Open en besloten N.V.” duidelijker tot uitdrukking te brengen (in *De Naamloze Vennootschap*, no. 4, juli 1965 (blz. 53-55)). De vraag klemmt omdat Nederland met zijn ene regeling voor de N.V., die alle vormen omvat, in zijn geheel zou vallen onder de publikatieplicht van de ontwerp-richtlijn. Voor de vennootschap met beperkte aansprakelijkheid, een rechtsvorm die de andere vijf lid-staten naast de N.V. kennen, bestaat een beperking op de publikatieplicht. Een wettelijk onderscheid is dan te verkiezen boven het standpunt, dat wij een feitelijk onderscheid maken.

Speciale aandacht is de toespraak waard die *H. von der Groeben*, Hoofd van de E.E.G.-Commissie mededingings-groep, uitsprak voor het Europees Parlement op 16 juni 1965. Naast de door de Gemeenschappen verspreide uitgave hiervan in de Engelse taal, heeft *Wirtschaft und Wettbewerb*, 1965, no. 9, blz. 691-700, de volledige tekst in het Duits afgedrukt. Op te merken valt, dat de rede behalve de schets van het beleid van de Commissie met betrekking tot fusies, ook een uitstekend en beknopt verslag bevat van de vooruitgang van de Gemeenschap sinds midden

1965 in de richting van verwijdering van distorsies van mededinging. Von der Groeben stelt zich niet tevreden met het geven van een overzicht van de omvangrijke resterende problemen die iedere volgende fase van integratie met zich schijnt te brengen, maar omschrijft ook in duidelijke termen de overwogen maatregelen en het voorgenomen beleid die bij de Commissie in voorbereiding zijn.

Voor degenen, die niet reeds vertrouwd zijn met de fundamentele aspecten van het Amerikaanse anti-trust-beleid, kan het vergelijkende overzicht van *Lazar Focsa-neau*, getiteld „Le droit de la concurrence de la C.E.E. et le droit anti-trust des états-unis”, verschenen in *Revue du Marché Commun*, 1965, no. 82, blz. 342-349, nuttig zijn. De belangrijkste gedeelten van de Sherman Act, Clayton Act en Robinson-Putman Act en de amendementen daarop passeren de revue. De schrijver merkt terecht op, dat de onder art. 2 van de Sherman Act (monopolies) ontwikkelde jurisprudentie wegens het essentiële verschil in benadering niet veel licht kan werpen op de reikwijdte van art. 86 E.E.G. Minder juist is echter zijn conclusie, in verband met de mogelijkheid van civiele acties, dat hoewel de Amerikaanse wetgeving de sanctie van nietigheid niet kent „there is no doubt that agreements or decisions declared illegal by these laws are deprived of their legal effect, according to the general principles of Anglo-American law”. Verder zou zelfs dit overzicht melding hebben kunnen maken van de belangrijke Amerikaanse wetgeving met betrekking tot verticale prijsbinding, en zou de toepassing van de „rule of reason” preciezer geanalyseerd kunnen zijn.

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt

IN deze kroniek is wel eens het vermoeden uitgesproken, dat het kasbeleid van de Staat mede werd bepaald door de situatie op de geldmarkt in die zin, dat een krappe marktsituatie voor 's Rijks Kas aanleiding was bepaalde betalingen te versnellen, hetgeen een compenserend effect zou hebben. In de laatste weken is hiervan in elk geval geen sprake. Sedert 28 maart is de stand van de rekening van het Rijk bij De Nederlandsche Bank van f. 409 mln. tot f. 821 mln., dus met niet minder dan f. 411 mln. verhoogd, waarvan in de 13 april eindigende week met f. 120 mln. Het behoeft geen betoog, dat zodanige drainering, tenzij elders tegengestelde krachten optreden, grote invloed op de marktomstandigheden moet hebben. De bankpapiercirculatie toonde rond de maartultimo de bekende golfbeweging, nl. tot 4 april een stijging en de hierop volgende week een daling. Deze laatste, nl. f. 128 mln., was slechts f. 8 mln. groter dan de toeneming van de Staatskas. De compensatie was derhalve onvoldoende om het marktbeeld te wijzigen.

De goud- en deviezenreserve van de Centrale Bank is sedert 28 maart ook al gedaald, nl. met f. 220 mln. Gedeeltelijk houdt deze vermindering verband met de swap-transacties, die de banken enige tijd geleden met De Nederlandsche Bank hebben afgesloten, en voor een deel kan de daling een gevolg zijn van een minder gunstige betalingsbalans. Wat dit laatste betreft houdt De Nederlandsche Bank resp. de Minister van Financiën ons nu eenmaal zeer geruime tijd in het onzekere.

E.-S.B. 20-4-1966

Het

MINISTERIE VAN VOLKSHUISVESTING EN RUIMTELIJKE ORDENING

vraagt

voor de afdeling Algemene Zaken van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid een

HOOFD BUREAU ALGEMEEN SECRETARIAAT

TEVENS

PLV. HOOFD VAN DE AFDELING

vac. no. 6-3252/7188

Taak: het voeren van secretariaten van commissies en werkgroepen, toezien op de afwerking van stukken en op de uitvoering van besluiten, verzorgen c.q. beoordelen van beleidsnota's en kamerstukken, notuleren van vergaderingen, alsmede het vervangen van het Hoofd van de afdeling Algemene Zaken.

Vereist: doctoraal examen Nederlands Recht, althans academische opleiding; redactionele vaardigheid; bij voorkeur ambtelijke ervaring op administratief en organisatorisch terrein.

Salaris: volgens de rang van referendaris (f. 1379,— tot f. 1843,— per maand) of administrateur (max. salaris f. 2148,— per maand).

voor de afdeling Sociaal-Economisch Onderzoek een

BEDRIJFSECONOOM

vac. no. 6-3974/7188

Taak: het verrichten van onderzoekingen van economische en financiële aard met het doel het verschaffen van achtergronden voor het beleid t.a.v. de volkshuisvesting.

Vereist: doctoraal examen in de economische wetenschappen.

Salarisgrenzen van f. 1379,— tot f. 2148,— per maand.

voor de afdeling Sociaal-Economisch Onderzoek van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en de Bouwnijverheid een

JONG ECONOOM

vac. no. 6-3973/7188

Taak: economisch en statistisch onderzoek op het terrein van volkshuisvesting; samenstellen van prognoses aangaande woningbehoefte; bestudering van vraagstukken als opschuiving en mobiliteit.

Vereist: doctoraal examen economie.

Salarisgrenzen van f. 1000,— tot f. 1843,— per maand. Promotiemogelijkheid aanwezig.

Genoemde salarissen zijn exclusief 6% vakantiewaardering.

A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vac. no. (in linker bovenhoek env. en brief) zenden aan bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

De uitermate krappe marktsituatie blijkt bijzonder duidelijk uit het beroep, dat op De Nederlandsche Bank moest worden gedaan. De post der disconteringen bedroeg 4 april f. 93,3 mln., die van de voorschotten in rekening-courant steeg tot de in ons land ongekende hoogte van f. 466,9 mln. Het valt op, dat in deze uiterst moeilijke omstandigheden de circulatiebank slechts de traditionele hulp als „lender in last resort” verleent, doch geen enkele poging doet om met andere middelen een matiging in de gespannen marktsituatie tot stand te brengen.

Kapitaalmarkt

Na de met succes bekroonde lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten heeft de Nederlandse Gasunie de inschrijving opengesteld op een 6½ pCt. lening van f. 150 mln. tegen een uitgiftekoers van 99 pCt., zodat zij een effectief rendement biedt van 6,62 pCt. Dit is, vergeleken met het effectieve rendement van langlopende staatsleningen van 6,43 pCt., een goed in de markt liggende aanbieding.

Op de ondershandse markt heeft het rendement, nadat

Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.”!

NEDERLANDSE DAGBLADUNIE N.V.

gevestigd te 's-Gravenhage

Uitgifte

van

max. nom. f 2.011.500,- 6½ pCt. 15-jarige

**in niet-royeerbare certificaten
van gewone aandelen converteerbare obligaties**

in stukken groot nom. f 250.- en nom. f 1.000.- aan toonder

tot de koers van 100 pCt.

uitsluitend voor houders van claims van de uitstaande (niet-royeerbare certificaten van) gewone aandelen in diervoege, dat houders van claims van telkens nom. f 750,- (niet-royeerbare certificaten van) gewone aandelen recht hebben tot inschrijving op nom. f 250,- obligaties, op de voorwaarden van het prospectus van uitgifte d.d. 13 april 1966.

De lening is à pari aflosbaar op 15 mei van de jaren 1972 tot en met 1981 in 10 jaarlijkse termijnen.

Vervroegde gehele of gedeeltelijke aflossing is vanaf 1 juni 1969 toegestaan, en wel van 1 juni 1969 tot en met 14 mei 1971 à 102%, van 15 mei 1971 tot en met 14 mei 1973 à 101% en daarna à pari.

Ondergetekenden berichten, dat de inschrijving op bovenstaande obligaties is opengesteld op

vrijdag 22 april 1966

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij haar kantoren te **Amsterdam, Rotterdam** en 's-Gravenhage, op de voorwaarden van het prospectus dd. 13 april 1966.

Prospectussen, inschrijvingsbiljetten, afdrukken van de trustakte en van de voorwaarden van administratie voor de niet-royeerbare certificaten van gewone aandelen, alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van het jaarverslag over het boekjaar 1965 en van de statuten zijn bij de kantoren van inschrijving verkrijgbaar.

Amsterdam, 13 april 1966.
Rotterdam

**AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V.
ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V.
MEES & HOPE**

**Het is
helemaal
geen
wonder**

dat het advertentievolume van E.-S.B., vooral het laatste halfjaar, zo sterk is gegroeid.

Er zijn namelijk weinig bladen, die zo goed zijn ingevoerd bij de leiding van het Nederlandse bedrijfsleven (en daar nog terdege gelezen worden ook!) als E.-S.B.

Dit is geen loze bewering maar de keiharde conclusie van het lezerskringrapport, dat kortgeleden door een terzake deskundige op grond van een uitvoerige enquête werd uitgebracht.

Vraagt u het ons eens ter lezing (71 pagina's) en u weet waar u het zoeken moet als u Mijnheer zelf iets te zeggen hebt.

Adm. E.-S.B. - Postbus 42 - Schiedam.

*U reageert op
annonces in*

„E.-S.B.”?

*Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!*

in februari op door de overheid gegarandeerde leningen bijna de 7 pCt. was bereikt, in de eerste helft van april onder een zekere neerwaartse druk gestaan. Symptomen dat er echter voor de rente-ontwikkeling zou zijn gekomen, zijn er echter vooralsnog niet. Dit blijkt uit de ontwikkeling op de open markt. In januari steeg de rentevoet van 6538 ESB 9/10-18 327

langlopende staatsleningen van 5,98 pCt. tot 6,09 pCt., in februari tot 6,21 pCt., in maart tot 6,41 pCt., waarna in april een verdere stijging volgde tot de reeds vermelde 6,43 pCt. Men moet deze gang van zaken waarschijnlijk in verband brengen met de hierboven gemaakte opmerking betreffende het beloop van de betalingsbalans. De voorwaarden, die in de afgelopen week bekend zijn geworden t.a.v. leningen die de Bank voor Nederlandsche Gemeenten bereid is aan te gaan, wijzen eveneens op het tegengestelde. Voor directe storting is het geboden rendement, naar verluidt, 6,75 pCt., voor storting 1 augustus a.s. 6,81 pCt., voor storting 1 februari 1967 6,92 pCt. en voor storting 1 mei 1967 6,98 pCt.

(Slot op blz. 440)

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

Het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Leiden vraagt een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER (STER)

toegevoegd aan de lector in de leer der interne organisatiekunde en van het personeelsbeleid.

De taak omvat o.a.:

- * voorbereiding collegestof
- * begeleiding studenten bij stages
- * regelende werkzaamheden
- * contacten met wetenschappelijke instellingen en bedrijven.

Voorkeur gaat uit naar personen met economische of sociologische opleiding, enige jaren praktijkervaring op het gebied van organisatie of personeelsbeleid en wezenlijke belangstelling voor opleidingsvraagstukken. Doctoraal examen is vereist.

Aanstelling in een der rangen van wetenschappelijk ambtenaar of wetenschappelijk medewerker.
Salariering volgens Rijksregeling.

Sollicitanten dienen zich te richten tot de directie van het Sociologisch Instituut te Leiden, Stationsplein 242, Leiden.

MARS

een internationaal bedrijf in de chocolade- en suikerwarenindustrie gevestigd te Veghel

zoekt wegens uitbreiding van de afdeling marktonderzoek een

MARKET RESEARCH OFFICER

Deze zal tot taak krijgen marktonderzoeken op te zetten en te coördineren in diverse Euromarklanden, eventueel met externe adviseurs.

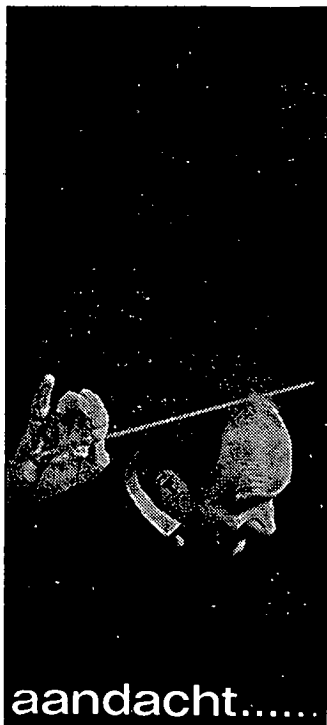
Voor deze positie komt een econoom of socioloog van ca. 30 jaar in aanmerking, die reeds enige ervaring op dit gebied heeft opgedaan en zich hierin verder wil specialiseren.

De meest in aanmerking komende kandidaat zal momenteel waarschijnlijk ca. f. 1.500,— per maand verdienen en de Engelse taal beheersen.

Geïnteresseerden wordt verzocht een korte samenvatting van hun gegevens te zenden aan:

Drs. P. H. Lammerts van Bueren,
Adviesbureau voor Organisatie en Personeelsbeleid,
Zandvoorter Allee 7, Heemstede.
Referentie: MRO.

Brieven worden niet aan onze opdrachtgever doorgezonden voordat betrokkenen daarvoor toestemming hebben gegeven in een vertrouwelijk onderhoud waarin nadere gegevens kunnen worden verstrekt.

Volledige concentratie. Niets ontgaat de dirigent. Niets ontgaat het publiek. Een harmonisch samenspel met een verrassend resultaat.
Bijzondere aandacht krijgt ook Uw advertentie in het vaktijdschrift. Een tijdschrift wordt gelezen in een rustige sfeer. Bij uitstek de gelegenheid om Uw verkoopboodschap te lanceren. Daarom adverteert steeds méér bedrijven - met groeiend succes - in vaktijdschriften!

Wie iets te zeggen heeft - adverteert in vaktijdschriften

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	7 april 1966	15 april 1966		30 dec. 1965	7 april 1966	15 april 1966
Algemeen	343	361 — 327	338	335	E.M.S.	190	197	206
Internationale concerns	477	513 — 454	473	466	Kon. Zout-Ketjen	765½	720	673
Industrie	313	322 — 300	308	308	Zwanenberg-Organon	f. 171	f. 173,50	f. 173
Scheepvaart	136	140 — 128	133	129	Robeco	f. 222	f. 215	f. 215
Banken en verzekering	180	187 — 163	166	165	New York.			
Handel enz.	163	167 — 156	162	161	Dow Jones Industrials	964	946	948
<i>Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.</i>					Rentestand.			
Aandelenkoersen a).					Langlopende staatsobligaties b)	5,98		6,43
Philips	f. 112,50		f. 122	f. 120,90	Aandelen: internationaal b) ..	4,0		
Unilever, cert.	f. 114		f. 100,80	f. 101,20	lokale b)	4,2		
Kon. Petroleum	f. 147,60		f. 154,60	f. 151	Disconto driemaands schatkist-			
A.K.U.	389		350½	358	papier	4¾	4½	4¾
K.L.M.	f. 268		f. 436	f. 445				
Hoogovens, n.r.c.	440		447½	423	a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.			
					b) <i>Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.</i>			

C. D. JONGMAN.

N.V. NEDERLANDSE GASUNIE

gevestigd te Groningen.

Uitgifte

van

nom. f 150.000.000,- 6½% 20-jarige obligaties 1966

in stukken van nominaal f 1.000,- en f 100,- aan toonder

tot de koers van 99 pCt.

Aflossing geschiedt à pari, in 15 gelijke jaarlijkse termijnen van f 10.000.000,- vervallende telkenjare op 15 mei, voor de eerste maal op 15 mei 1972.

Vervroegde algehele of gedeeltelijke aflossing is toegestaan van 15 mei 1976 af, uitsluitend op 15 mei van elk jaar, in de jaren 1976 t/m 1980 à 101% en daarna à pari.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde uitgifte openstellen op

VRIJDAG 22 APRIL 1966

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij hun kantoren te **Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Eindhoven, Utrecht en Groningen**, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus van uitgifte dd. 14 april 1966.

Exemplaren van het prospectus en inschrijvingsbiljetten, alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het verslag over het boekjaar 1964 van de N.V. Nederlandse Gasunie zijn verkrijgbaar bij de inschrijvingskantoren.

Amsterdam
Rotterdam, 14 april 1966
Eindhoven
Utrecht

AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V.

ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V.

MEES & HOPE

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.

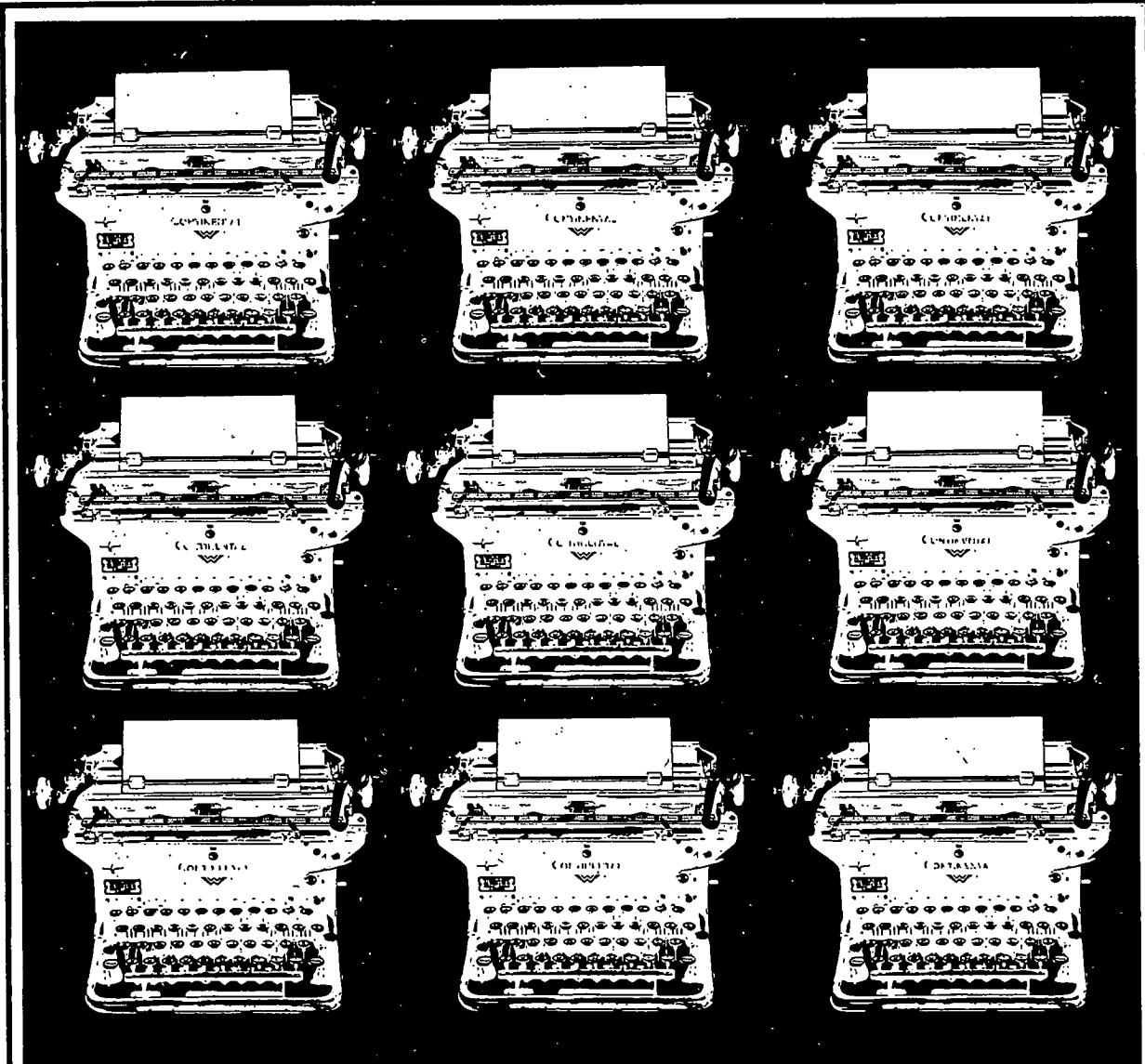
NEDERLANDSCHE CREDIETBANK N.V.

NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDBANK N.V.

PIERSON, HELDRING & PIERSON

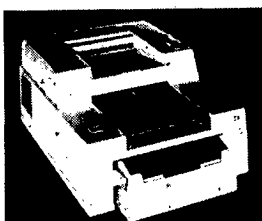
COÖPERATIEVE CENTRALE BOERENLEENBANK

COÖPERATIEVE CENTRALE RAIFFEISEN-BANK

Productie-reproductie

Eén Kodak Kopieerapparaat zorgt sneller en accurater dan vele vaardige typistevingers „voor eensluitende afschriften”. Laat Kodak samen met u eens nagaan wat het Kodak Kopieersysteem voor u kan betekenen maar bovenal besparen!

Kodak heeft een uitgebreide reeks apparaten voor allerlei soorten kopier- en drukwerk. Vraag vrijblijvend inlichtingen: bel onderstaand nummer of zend de bon in voor uitvoerige documentatie.

Kodak kopieerapparaten

- voor grotere efficiency
- voor snellere communicatie
- voor betere coördinatie

VOOR FEILLOZE REPRODUKTIE

BON N 3

NAAM: .....

FUNCTIE: .....

FIRMA: .....

ADRES: .....

wenst nadere inlichtingen over het Kodak Kopieersysteem.
 KODAK N.V., Den Haag - Postbus 338 - Tel. 070 - 61 41 21.

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ
Stichting Instituut voor Tuinbouwtechniek, Wageningen,
Drs. S. L. Mansholtlaan.

Voor de onderzoekafdeling Organisatie wordt contact gezocht met een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

(drs. economie, landbouwkundig of werktuigkundig ir.)

die wordt belast met organisatie-onderzoek in de tuinbouw. Het onderzoek is gericht op de arbeidsmethoden en organisatie van het bedrijf. Bekendheid met de tuinbouw wordt op prijs gesteld, doch is geen vereiste.

Salarisgrenzen, afhankelijk van leeftijd en ervaring, tussen f. 1000,— tot f. 1843,— per maand, exclusief 6% vakantie-uitkering.
AOW-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties zenden aan de Directie van bovengenoemd Instituut.

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Bij de subfaculteit van de algemene politieke en sociale wetenschappen van de Faculteit der Sociale Wetenschappen kan per 1 september 1966 of eerder worden geplaatst een

ECONOOM

ter assistentie van de hoogleraar in de economie. De taak van de functionaris zal bestaan uit het geven van werkcolleges aan candidandi en kandidaten, het leiden van hun studie en het verrichten van wetenschappelijk onderzoek.

Vereist is tenminste het doctoraal examen in de economische wetenschappen, waarbij ruime kennis van de wiskundige economie en de econometrie tot aanbeveling strekt. Belangstelling voor politieke en sociale vraagstukken is noodzakelijk. Gelegenheid wordt geboden tot de voorbereiding van een proefschrift.

Aanstelling zal geschieden in het rangstelsel van de wetenschappelijke medewerkers.

Inlichtingen bij Prof. Dr. H. A. J. F. Misset (tel. 21 78 78, toestel 3347). Schriftelijke sollicitaties onder no. 42492 te richten aan de Dienst Personeelszaken der Universiteit van Amsterdam, Spui 21, Amsterdam-C.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verriijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN

TE HAARLEM

MINISTERIE VAN DEFENSIE

Bij de Beleidsstaf van de Inspecteur van de Verbindingsdienst is, ter standplaats 's-GRAVENHAGE, te vervullen de functie van

BEDRIJFSECONOOM

Deze functionaris zal worden opgenomen in het planningteam van de Beleidsstaf en o.a. worden belast met de bewaking van doelmatigheid en efficiëncy, zowel wat organisaties, personeelsbezettingen als opleidingen betreft.

Het doctoraal examen economie (bedrijfseconomische richting) is vereist, terwijl militaire ervaring tot aanbeveling strekt.

Aanstelling zal plaatshebben, afhankelijk van leeftijd en ervaring, in de rang van referendaris met een daaraan verbonden salaris van max. f. 1843,— per maand; premie AOW voor Rijksrekening; gunstige pensioenvooraarden.

Brieven worden gaarne ingewacht door het hoofd van de sectie S.1 van de Inspectie Verbindingsdienst, v. d. Burchlaan 31 te 's-Gravenhage.